

Bogumił SZADY

<https://orcid.org/0000-0003-0059-5596>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Rejestr kontrybucji diecezji poznańskiej z 1561 r. Zagadnienia źródłoznawcze i edytorskie*

Zarys treści: W artykule omówiono rejestr kontrybucji diecezji poznańskiej z 1561 r., skupiając się na zagadnieniach źródłoznawczych i edytorskich. Autor analizuje genezę dwóch rękopisów rejestrów podatkowych i przedstawia metodykę przygotowania ich krytycznej edycji, zarówno w tradycyjnej formie pełnotekstowej, jak i w postaci edycji cyfrowej, która dzięki zastosowaniu standardu XML-TEI oraz baz danych tworzy lepsze narzędzia do prezentacji źródeł. Praca wskazuje na znaczenie edycji cyfrowej w tworzeniu danych badawczych dla prowadzenia badań historycznych. Zawiera odniesienia do aplikacji internetowych oraz repozytorium danych, które powstały w trakcie prowadzenia badań.

Abstract: The article examines the register of tax obligations of the diocese of Poznań prepared in 1561, with a focus on source-based and editorial issues. The author analyses the origins of two manuscripts of tax registers and presents the methodology for preparing their critical edition, both in traditional full-text form and in digital form. This approach, facilitated by the use of the XML-TEI standard and databases, creates more effective tools for presenting sources. The work highlights the importance of digital editing in making research data for historical studies. It includes references to web applications and a data repository that were created during the study.

Słowa kluczowe: diecezja poznańska, XVI wiek, spis kontrybucji, duchowieństwo, źródłoznawstwo, naukowa edycja cyfrowa

Keywords: Poznań diocese, 16th century, tax register, clergy, source studies, digital scholarly edition

1. Uwagi wstępne

Miejsce edytorstwa źródeł historycznych wśród nauk pomocniczych historii oraz jego relacja do źródłoznawstwa i innych dyscyplin pomocniczych były wielokrotnie przedmiotem dyskusji. Przychyłam się do opinii Józefa Szymańskiego, który w opozycji do innych propozycji (m.in. Brygidy Kürbis) umieścił rozdział o edytorstwie jako ostatni w swoim podręczniku i uważał edytorstwo za swoistego rodzaju zwieńczenie nauk pomocniczych oraz „końcowy etap wszelkich zabiegów naukowych, wykonywanych wobec źródła”¹. Dodawał przy tym: „Zabiegi te zaś muszą być tak przeprowadzone, aby nie

* Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu realizowanego przez Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (nr projektu NPRH/DN/SP/495771/2021/10). Za techniczne wsparcie w przygotowaniu edycji cyfrowej oraz aplikacji internetowych składam podziękowanie pracownikom Laboratorium Humanistycznych Danych Badawczych KUL oraz Centrum Studiów Mediewistycznych KUL.

¹ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006, s. 13; A. Jaworska, *Podręcznik Józefa Szymańskiego na tle dyskusji nad metodyką kształcenia historyków w zakresie nauk pomocniczych historii*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 15, 2018, nr 2, s. 16.

ograniczały możliwości analizowania. **Przeciwnie, nowoczesne edytorstwo musi stwarzać warunki do rozszerzenia owych możliwości** [podkr. B.S.]”².

Opinia J. Szymańskiego jest nader aktualna w epoce przemian technologicznych i Internetu. W przedstawianej publikacji, która jest rodzajem edytorskiego studium przypadku, staram się zrealizować dwa cele – metodyczny oraz przedmiotowy. Celem przedmiotowym jest krytyczne udostępnienie spisów kontrybucji duchowieństwa diecezji poznańskiej z 1561 r. Edycja nie obejmuje archidiakonu warszawskiego, gdyż część ta została opracowana i wydana przez Annę Dunin-Wąsowicz w 1977 r.³ Celowo używam określenia „spisy”, gdyż udało się odnaleźć dwa powiązane i niewiele różniące się od siebie rękopisy przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w zespole Archiwum Skarbu Koronnego, w serii 3: ASK I – Rejestry podatkowe. Celem metodycznym jest porównanie edycji krytycznej przygotowanej w dwóch formach (i kilku formatach) pod kątem wspomnianych na wstępie „możliwości analizowania źródła”. Oprócz pełnotekstowej edycji, którą można określić jako tradycyjną lub klasyczną, poddam takiej ocenie edycję cyfrową, która umożliwia prezentację źródła w kilku postaciach (formach).

2. Geneza i sporządzenie rejestru

Spisy kontrybucji będące przedmiotem opracowania są związane przede wszystkim z dziejami skarbowości polskiej oraz świadczeniami Kościoła katolickiego na rzecz państwa⁴. W przypadku kontrybucji z 1561 r. nie bez znaczenia pozostaje też tło reformacji oraz stosunek króla do wyznań reformowanych.

Tytuły obu analizowanych rękopisów wskazują, że podstawą prawną kontrybucji była uchwała synodu prowincjonalnego warszawskiego zwołanego 2 III 1561. Nie przedstawiam w tym miejscu pełnej charakterystyki oraz genezy kontrybucji synodalnych, gdyż informacje takie zawiera rozdział w monografii Henryka Karbownika poświęconej ciężarom stanu duchownego na rzecz państwa. Nadmienię tylko, że był to rodzaj podatku nadzwyczajnego, który powstał w połowie XV w. na skutek przekształcenia dziesięciny papieskiej w formę podatku państwowego (od czasów wojny trzynastoletniej). W monografii H. Karbownik zamieszcza zestawienie kilkudziesięciu kontrybucji uchwalonych przez kongregacje i synody w latach 1454–1643, wśród których wymienia tę uchwaloną na prośbę króla przez synod prowincjonalny warszawski 2 III 1561 (pierwotnie synod miał się odbyć w Piotrkowie 3 lutego)⁵.

Synod prowincjonalny 1561 r. oraz jego postanowienia zostały omówione w artykule Wojciecha Góralskiego⁶. Sam tekst statutów, z kopii przechowywanej w Muzeum Czartoryskich w Krakowie (oryginał się nie zachował), wydał pod koniec XIX w. najpierw Teodor Wierzbowski⁷, a potem Bolesław Ulanowski⁸. Źródło nie wskazuje wprost na przyczyny uchwalenia kontrybucji synodalnej w 1561 r. Sformułowane uzasadnienie jej nałożenia ma charakter formularzowy („*expositis gravissimis huius regni periculis et necessitatibus*”) i brzmi identycznie jak przy kontrybucji z 1557 r.⁹

Najczęstszą przyczyną uchwalania nadzwyczajnych kontrybucji synodalnych były wydatki wojenne i obronne kraju. W opinii T. Wierzbowskiego, biografy Jakuba Uchańskiego, uchwalenie kontrybucji

² J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, s. 691.

³ A. Dunin-Wąsowicz, *Rejestr poboru od duchowieństwa archidiakonu warszawskiego w 1561 r.*, „*Studia Warszawskie*”, 24, 1977, s. 103–132.

⁴ Stan badań dotyczących skarbowości polskiej w latach 1492–1587 omówił T. Szulc, *Skarbowość polska lat 1492–1587 w historiografii*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*”, 8, 2003, s. 19–30.

⁵ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980, s. 128–160.

⁶ W. Góralski, *Synod prowincjonalny warszawski z 1561 r.*, „*Prawo Kanoniczne*”, 28, 1985, nr 3–4, s. 207–222.

⁷ *Uchańsciana seu Collectio documentorum illustrantium vitam et res gestas Jacobi Uchański archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis ac primi principis*, + 1581, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1884–1895, t. 4, s. 227–230.

⁸ *Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1895, s. 337.

⁹ Tamże, s. 126.

w 1561 r. było związane z wojną inflancką¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że kontrybucje synodalne połowy XVI w. były związane z celami obronnymi. Kwestia kontrybucji na rzecz potrzeb obronnych była poruszana na sejmie warszawskim na początku 1557 r.¹¹, kiedy to delegaci duchowieństwa zgodzili się ją uchwalić. Stosowny zapis o tym nie znalazł się jednak w konstytucjach sejmowych¹². Kilka miesięcy po zakończeniu sejmu warszawskiego arcybiskup Mikołaj Dzierzgowski zwołał synod prowincjonalny do Piotrkowa, gdzie biskupi dotrzymali obietnicy i uchwalili kontrybucję synodalną na cele obronne (17 V 1557)¹³. Spośród znanych rejestrów kontrybucji będących poświadczeniem realizacji wymienionych postanowień synodalnych znany jest spis dla diecezji krakowskiej z 1577 r.¹⁴

Kontrybucji synodalnych z połowy XVI w., traktowanych jako składowa finansów państwa przeznaczonych na obronność (obrona zewnętrzna, postronna), nie sposób oderwać od zagadnień ruchu egzekucyjnego oraz wolności religijnej powiązanej z reformacją i prawami Kościoła katolickiego w państwie (porządek wewnętrzny, domowy). Kontrybucjom uchwalonym w latach 1557, 1561 i 1577 towarzyszyły petycje kierowane do króla w sprawach obrony Kościoła katolickiego oraz pomocy w obliczu działań protestanckiej szlachty. Chodziło przede wszystkim o odzyskanie zagarniętych kościołów i majątków beneficjów, likwidację zborów i szkół protestanckich oraz egzekucję wyroków sądów kościelnych przez starostów królewskich¹⁵.

Uchwalenie kontrybucji w 1561 r. nie było poprzedzone zwołaniem sejmu. Prowadzona od 1558 r. wojna inflancka oraz wcześniejsze bardzo kosztowne zbrojne demonstracje – pozwolska i radoszkowicka – opróżniły skarbiec królewski. Kolejne próby nakłonienia szlachty koronnej do wsparcia wysiłku wojennego Litwy nie przynosiły skutku wobec zaostrożenia od sejmu 1556/1557 r. konfliktu ze szlachtą i braku wsparcia ze strony senatorów¹⁶. Na sejmie zwołanym do Piotrkowa jesienią 1558 r., inaczej niż było to na przełomie 1556 i 1557 r., sprawa obrony granic zeszła na plan dalszy, ustępując miejsca konfliktowi wokół egzekucji praw¹⁷. W tej sytuacji prośba o uchwalenie kontrybucji synodalnej skierowana do duchowieństwa wydaje się poniekąd zabiegiem naturalnym.

Sprawa kontrybucji pojawiła się na synodzie prowincjonalnym w 1561 r. z inicjatywy prymasa Jana Przerębskiego¹⁸. Jak zauważył H. Karbownik, rola arcybiskupa, ze względu na jego kompetencje oraz pozycję względem monarchii, była tutaj zasadnicza. Nie bez wpływu pozostawał fakt, że objęcie stanowiska arcybiskupa gnieźnieńskiego, tak jak każdego innego biskupstwa, w polskim systemie prawnym wiązało się z uzyskaniem nominacji królewskiej na ten urząd¹⁹. Uchwalenie kontrybucji, tak jak inne kwestie synodalne, było przedmiotem konsultacji z biskupami oraz kapitułami jeszcze przed synodem. Ślady tego typu ustaleń na początku 1561 r. można odnaleźć w aktach synodów diecezjalnych oraz aktach kapituł. Odpowiednie listy i dokumenty, w tym zarys spraw, które miały być podjęte

¹⁰ T. Wierzbowski, *Jakób Uchański, arcybiskup gnieźnieński (1502–1581). Monografia historyczna*, Warszawa 1895 (*Uchańsciana seu Collectio documentorum illustrantium vitam et res gestas Jacobi Uchański archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis ac primi principis*, + 1581, t. 5), s. 195.

¹¹ „O duchownych powiedzieli, że na się nic kłaść nie chcą ani równać stanu swego z chłopcy prostemi, ale kontrybucyją dadzą na obronę, gdy się z duchowieństwem swym pirwej porozumieją, a wszakoż nie omieszkają jej złożyć i dać na ten czas, który i poborom będzie ustawion. [...] Księża IchM kontrybucyją na obronę dać mają, jako już obiecali”, *Diariusz Sejmu Wąlnego Warszawskiego z roku 1556/7*, wyd. S. Bodniak, Kórnik 1939, s. 78, 90.

¹² „W uniersalech około obrony i podatku tego nieco nad tę znowę odmieniono, nieco opuszczono pilnego, zwłaszcza o kontrybucyi księży zminki żadnej nie masz, aby miała być na obronę obrócona”, tamże, s. 91.

¹³ T. Wierzbowski, *Jakób Uchański*, s. 133–134; *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 126–131.

¹⁴ Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, I-26 (dawniej sygn. 6), Liber contributionis 1577.

¹⁵ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 148–149.

¹⁶ A. Januszek-Sieradzka, „Potrzeba moskiewska” na sejmach koronnych w latach 60. XVI stulecia, „Teka Komisji Historycznej. Oddział PAN w Lublinie”, 9, 2012, s. 11–12, 15, 25.

¹⁷ T. Wierzbowski, *Jakób Uchański*, s. 188; W. Kriegerseisen, *Stosunki wyznaniowe w relacjach państwo-kościół między reformacją a oświeceniem*, Warszawa 2010, s. 475–476.

¹⁸ O jeszcze wcześniejszych planach zwołania synodu prowincjonalnego do Łęczycy na 2 II 1560 pisze T. Wierzbowski na podstawie listu prymasa Przerębskiego do kapituły z końca 1559 r., T. Wierzbowski, *Jakób Uchański*, s. 193; *Uchańsciana czyli Zbiór dokumentów wyjaśniających*, t. 2, s. 435–436.

¹⁹ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 143.

na synodzie prowincjonalnym, zostały przygotowane zapewne na przełomie 1560 i 1561 r. w Kaliszu, podczas synodu diecezjalnego oraz pobytu tam prymasa Przerębskiego. Nie wiadomo jednak, w którym momencie zapadała decyzja o postawieniu kwestii kontrybucji na synodzie – czy już w trakcie narad duchowieństwa z nowym nuncjuszem Bernardem Bongiovannim w Łowiczu (październik 1560 r.), czy w czasie pobytu prymasa w Kaliszu, a nuncjusza w Wilnie (grudzień 1560 r.). Projekt zwołania synodu prowincjonalnego pojawia się w korespondencji prymasa Przerębskiego z nuncjuszem Bongiovannim już w sierpniu 1560 r. Prymas prosił wówczas o ustalenie w Wilnie z nowym biskupem krakowskim Filipem Padniewskim daty i miejsca obrad oraz tematyki²⁰. Warto w tym miejscu nadmienić, że główni architekci ustaw synodalnych z 1561 r. objęli urzędy niemal jednocześnie: w lutym 1559 r. Jan Przerębski został prymasem, a nowy nuncjusz apostolski Bernardo Bongiovanni przybył do Krakowa w lipcu 1560 r. (na początku 1560 r. pontyfikat rozpoczął Pius IV) i w tym samym miesiącu Filip Padniewski został przeniesiony z biskupstwa przemyskiego do Krakowa.

Decyzja o zwołaniu synodu prowincjonalnego do Piotrkowa na 3 lutego zapadła zapewne w listopadzie 1560 r., a więc już po naradach łowickich z nuncjuszem Bongiovannim (12–15 X 1560). W liście z 23 XII 1560 do kapituły gnieźnieńskiej prymas informował o zmianie daty i miejsca synodu prowincjonalnego (Warszawa, 2 III 1561), głównie z powodu listownych prośb nuncjusza, biskupa krakowskiego oraz dla ułatwienia obecności innym biskupom, w tym płockiemu, który był w podeszłym wieku²¹. Jak wynika z akt kapituły poznańskiej oraz synodu diecezji poznańskiej, kwestia kontrybucji była obecna już w agendzie synodu prowincjonalnego zwołanego do Piotrkowa na 3 II 1561. 12 I 1561 kapituła katedralna w Poznaniu delegowała dwóch kanoników: Stanisława Objezierskiego i Pawła Sabinusa, na synod prowincjonalny zwołany do Piotrkowa²². Następnego dnia, 13 I 1561, na synodzie diecezjalnym poznańskim były dyskutowane problemy zapowiedzianego synodu prowincjonalnego. Ostatni artykuł dotyczył kwestii kontrybucji i brzmiał: „Si Mtas R. requisiverit vel ecclesiastica communis necessitas exegerit, ut de contributione decernenda agatur, quid faciendum”²³. Synod diecezjalny poznański w 1561 r. wypowiedział się przeciw nakładaniu nowej kontrybucji, jednakże zalecenie dla delegatów miało charakter instrukcji względnie obowiązującej²⁴. Uchwały synodów diecezjalnych miały moc jedynie opiniodawczą i ojcowie synodalni zdawali sobie z tego sprawę. Stąd po wyrażeniu generalnego sprzeciwu, licząc się z faktem nałożenia kontrybucji, podali szereg uwag i warunków do sposobu jej uchwalania i przeprowadzania w przyszłości²⁵.

O dokładnym przebiegu samego synodu prowincjonalnego w 1561 r. wiadomo niewiele. Można założyć – jak pisał H. Karbownik – że na początku zabierał głos delegat królewski, a sama debata nad uchwaleniem kontrybucji odbywała się na koniec spotkania synodalnego²⁶. Prośbę królewską dotyczącą uchwalenia kontrybucji (*contributio, subsidium*) w trakcie trwania synodu w 1561 r. przedstawił Arnolf Uchański, kasztelan raciański i starosta wyszogrodzki, prywatnie zaś brat Jakuba Uchańskiego²⁷. Z dworem królewskim był on związany od czasów królowej Bony i młodości lat Zygmunta Augusta, gdzie sprawował urząd krajczego. T. Wierzbowski odmawiał mu wpływu na uchwalenie kontrybucji, uważał jednak, że został za to poselstwo nagrodzony godnością wojewody płockiego²⁸.

²⁰ H.D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska 1548–1563. Dyplomacja*, Lublin 1977, s. 139.

²¹ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 3, Poznań 1889, s. 250–251.

²² *Akta kapituł z wieku XVI wybrane*, t. 1, cz. 1: *Akta kapituł poznańskiej i wrocławskiej (1519–1578)*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1908, s. 174.

²³ Tamże, s. 176.

²⁴ „Petendi Rmi dni presules, ne permittant vexari miserum clerum istis contributionis creberrimis, satis sit illis pati ab hereticis et tyrannis tot persecutiones, tot direptiones, ac tamen domini nuntii huius ecclesiae habebunt mutuum consilium cum aliis nuntiis capitulorum”, tamże, s. 177–178. O instrukcjach bezwzględnie obowiązujących oraz obowiązujących względnie zob. H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 145.

²⁵ *Akta kapituł z wieku XVI*, s. 182–183.

²⁶ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 146.

²⁷ *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 142.

²⁸ T. Wierzbowski, *Jakób Uchański*, s. 25, 29.

Treść samej uchwały kontrybucyjnej została omówiona w artykule W. Góralskiego²⁹. Streszczam jedynie najważniejsze jej punkty, biorąc pod uwagę związek tej uchwały z rejestrem kontrybucji będącym przedmiotem opracowania. Synod zobowiązywał duchowieństwo prowincji gnieźnieńskiej do zapłacenia podwójnego podatku: 24 grosze od grzywny według starej taksy („iuxta antiquam taxam”). Taksa była to szacunkowa wycena rocznych dochodów beneficjalnych wyrażona w grzywnach. Taksacje (i retaksacje) beneficjów kościelnych w Polsce, których genezę należy wiązać z dziesięciną papieską, stanowią odrębne i obszerne zagadnienie badawcze³⁰. Jeżeli chodzi o diecezję poznańską, nie zachowały się niestety spisy świętopietrza z XIV w., które określały dochody prebend. Pierwszy rejestr beneficjów tej diecezji, który opisuje ich uposażenie, został sporządzony w latach 1508–1510. Był on pochodną powtarzających się na przełomie XV i XVI w. żądań podatku od duchowieństwa na rzecz państwa i króla³¹. Księga uposażeń diecezji poznańskiej z 1510 r. nie podaje niestety ogólnego szacunku dochodu i taksy. Kanonicy poznańscy Andrzej Przeclawski i Kasper Żegrowski na schemacie księgi uposażeń diecezji poznańskiej oparli rejestr kontrybucji sporządzony w latach 1539–1540³². Została ona uchwalona przez synod prowincjonalny w Piotrkowie 5 V 1539 na prośbę sejmu krakowskiego³³. Wstępne porównanie wartości podatku między 1540 i 1561 r. prowadzi do wniosku, że obowiązywała w nich ta sama stara taksa³⁴. Dariusz Główka, który wykorzystywał rejestr z 1561 r. do szacunku dochodów duchowieństwa mazowieckiego w XVI w., przypuszcza, że stara taksa (*antiqua taxa*) wymieniona w uchwale kontrybucyjnej i będąca podstawą poboru, jest sprzed 1530 r. W związku z tym, choć spis pochodzi z 1561 r., oddaje dochody duchowieństwa z przełomu XV i XVI w., a może nawet z drugiej połowy XV w.³⁵

Chcąc oszacować wielkość pobranego podatku, trzeba odnieść się do pojęcia grzywny jako podstawy opodatkowania. H. Karbownik twierdzi, że „taksa była wyrażona w jednostkach pieniężnych, zwanych srebrnymi grzywnami, których jedna równała się 48 groszom. Wysokość podatku wymierzano więc po 12 groszy lub po 24 grosze od grzywny dochodu”³⁶. Oznaczałoby to podatek rzędu 25% (*simpla*) lub 50% (*dupla*). O wiele precyzyjniejsza jest A. Dunin-Wąsowicz, która rozróżnia grzywnę srebra (*purum argentum*), w którym liczona była taksa, od pieniądza obiegowego (*marca usualis*), w którym płacony był podatek³⁷. Wspomina zresztą o tym wprost uchwała kontrybucyjna: „Marcam autem argenti extimabit exactor florenos in moneta per mediam sexagenam pecuniae decem, et tunc a singulis marcis argenti solvet grossos viginti quatuor”³⁸. Zgodnie z tym zarządzeniem taksa szacowana była w grzywnie srebra równej 10 złotym (300 groszy), od każdej grzywny srebra zaś płacony był podatek w wielkości 8% (24 grosze lub pół grzywny obrachunkowej).

Interesująco, szczególnie w świetle badań historyczno-prawnych, przedstawia się problem płatników podatku i ich relacja do podstawy opodatkowania. Kwestie te regulowały uchwały synodalne, między którymi występowały pewne różnice. Widać to w przypadku rejestrów z 1540 i 1561 r. H. Karbownik utrzymuje, że w XVI w. nastąpiła w tym zakresie dość istotna zmiana. Początkowo do płacenia kontrybucji było zobowiązane duchowieństwo posiadające beneficja. Następnie obowiązek ten został rozciągnięty na całe duchowieństwo, przy czym zawsze istniały od tej zasady wyjątki opisane w uchwałach synodalnych³⁹. Już u podstawy samego świadczenia tkwi pewna „pułapka” powodująca wiele nieścisłości

²⁹ W. Góralski, *Synod prowincjonalny warszawski z 1561 r.*, s. 219–221.

³⁰ J. Dudziak, *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1974, s. 189–190.

³¹ J. Nowacki, *Księga uposażenia diecezji poznańskiej z roku 1510*, Poznań 1950, s. 8.

³² Tamże, s. 6–8, 12; AA Poznań, CP 404, *Regestrum contributionis dioecesis Posnaniensis in Maioris Poloniae parte a Gasparo Żegrowski et Andreae Przeclawski canonicis Posnaniensibus collectae 1540*.

³³ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 135.

³⁴ Wartość podatku: biskup – 200 zł, prepozyt – 8 zł, dziekan – 6 zł, archidiakon – 6 zł; Gułtowo, pleban – 2 zł, Grodziszczko – 1 grz., Siedlec – ½ grz. (1540), 24 gr (1561), AA Poznań, CP 404, k. 1, 9; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK] I 3, k. 319, 326v.

³⁵ D. Główka, *Gospodarka w dobrach plebańskich na Mazowszu w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 80.

³⁶ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 156.

³⁷ A. Dunin-Wąsowicz, *Rejestr poboru od duchowieństwa*, s. 104.

³⁸ *Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego*, s. 142.

³⁹ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 150–152.

i nieporozumień. Dobrze wychwycił ją Jan Dudziak, pisząc o podmiocie i przedmiocie dziesięciny papieskiej⁴⁰. Dokumenty prawne regulujące obowiązki kontrybucyjne są tutaj mało ścisłe, gdyż określają częściej płatników podatku, a nie precyzują dokładnie jego podstawy materialnej – podają jedynie wymiar świadczenia w stosunku do dochodu.

Uchwała synodalna dotycząca kontrybucji w 1561 r. różni się od poprzednich uchwał, np. z 1539 i 1557 r. Dotyczy to przede wszystkim sposobu opodatkowania wikariuszy. Rejestr kontrybucji diecezji poznańskiej z 1540 r., zgodnie z uchwałą synodalną, odnotowuje regularnie przy jednej miejscowości kilku płatników, np. plebana, wikariusza, rektora szkoły etc. Wynika to z objęcia kontrybucją niższego duchowieństwa. Na podstawie niemal identycznej formuły odnoszącej się do obowiązku podatkowego niższego duchowieństwa w uchwale kontrybucyjnej z 1557 r. można założyć, że zasada ta obowiązywała także przy tym poborze⁴¹. W 1561 r. wikariusze nie byli już zobowiązani do opłaty: „quae tamen primum per Rmos dnos archiepiscopum et episcopos ac deinde per capitula atque postea per universum clerum a singulis sacerdotiis suis, exceptis vicariis parochialium ecclesiarum substitutis et gratialistis, ceterisque pauperibus, conferri debet”⁴². W świetle powyższego dokładniejszych badań wymaga obowiązek podatkowy niższego duchowieństwa, zwłaszcza że ich uposażenie nie zawsze było związane z beneficjami, które stanowiły podstawę taksy i wysokości podatku. Uchwały synodalne z 1540 i 1557 r. wyraźnie zaznaczały, że kontrybucję winni płacić tylko wikariusze wieczyści (*vicarii perpetui*), czyli posiadający trwałe uposażenie beneficjalne – w odróżnieniu od wikariuszy czasowych lub manualnych (*vicarii temporales, manuales, ad nutum amovibiles*). Oprócz wikariuszy podatku w 1561 r. nie musiało uiszczać także duchowieństwo, którego dochody zostały zajęte przez protestantów. Mieli oni składać na ręce poborcy przysięgę o niepobieraniu dochodów, która winna być zapisana w rejestrze. Wiele takich not można odnaleźć w przygotowanej edycji⁴³. W czasie poboru dokonywano także taksacji beneficjów nieobjętych wcześniej szacunkiem. Na intensywny proces taksacji beneficjów w diecezjach polskich w pierwszej połowie XVI w., które miało służyć aktualizacji dochodów beneficjalnych, wskazuje H. Karbownik⁴⁴.

Uchwała kontrybucyjna z 1561 r. nie opisuje szeroko trybu przeprowadzenia poboru. Wyznaczała oczywiście termin (do 11 XI 1561, św. Marcina). Nakazała wyznaczenie jednego kolektora kontrybucji – w domyśle: na jedną diecezję – którego mieli wspierać wyznaczeni przez niego subkolektorzy. Subkolektorzy byli wyznaczani zazwyczaj dla każdego archidiaconatu⁴⁵. W 1561 r. mieli oni jednak pracować przy kościołach kolegiackich⁴⁶. Rejestr kontrybucji był spisywany przy przekazaniu zgromadzonych kwot przez subkolektorów w ręce kolektora diecezjalnego. Następnie kolektor przekazywał podatek do stolicy diecezji w ręce kapituły katedralnej, która wyznaczała delegata dla złożenia podatku w skarbcu królewskim. Można założyć, że jednocześnie z kontrybucją przedkładany był także rejestr. W przypadku kontrybucji z 1561 r. kapituła poznańska jako delegata do Krakowa wyznaczyła kolektora diecezji i kanonika katedralnego Michała Skrzetuskiego (30 VI 1562)⁴⁷.

Przedstawiona wyżej procedura wyjaśnia pojawienie się obu spisów kontrybucji wśród innych spisów podatkowych archiwum królewskiego. Od czasów podskarbiego koronnego Andrzeja Kościeleckiego i reformy skarbu koronnego (1510–1515) spisy kontrybucyjne trafiały najpewniej do

⁴⁰ J. Dudziak, *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej*, s. 181.

⁴¹ BN, rkps BOZ 822, *Decreta synodi Piothrcoviensis pro festo Ascensionis Domini anno eiusdem 1539 celebrati*, k. 13v; *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 127.

⁴² W. Góralski sformułowanie „exceptis vicariis parochialium ecclesiarum substitutis et gratialistis, ceterisque pauperibus” tłumaczył – chyba nie do końca poprawnie – jako „wikariusze kościołów parafialnych, substytucji oraz inni duchowni ubodzy”, *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 142; W. Góralski, *Synod prowincjonalny warszawski z 1561 r.*, s. 220.

⁴³ W. Góralski, *Synod prowincjonalny warszawski z 1561 r.*, s. 219–221; *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 126–131.

⁴⁴ H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce*, s. 154–156.

⁴⁵ Tamże, s. 158.

⁴⁶ *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego*, s. 142.

⁴⁷ *Akta kapituł z wieku XVI*, s. 191.

kancelarii podskarbińskiej, a nie królewskiej⁴⁸. O znaczeniu i roli analizowanego rejestru kontrybucji w latach późniejszych wiadomo niewiele. Zapewne dzielił on losy innych spisów podatkowych z okresu jagiellońskiego, stając się częścią Archiwum Skarbu Koronnego (funkcjonuje pod różnymi oficjalnymi nazwami). Jak pisze Abdon Kłodziński, akta skarbowe nie były przedmiotem szczególnej troski aż do XVIII w. – dopiero inwentarz z 1739 r. poddał je bardziej szczegółowemu opisowi. Wyszczególnia on rejestr kontrybucji z 1561 r., nie wskazując jednak, o który z analizowanych spisów może chodzić⁴⁹. Jeden z rękopisów pozostał do dziś samodzielną jednostką archiwalną (ASK I 91), drugi zaś został fizycznie włączony, za czasów archiwisty Józefa Witwińskiego (1776–1781) lub Wojciecha Kochanowskiego (1847–1853), do księgi zawierającej rejestry poborowe województwa poznańskiego (ASK I 3)⁵⁰.

Nie wiadomo, w jakich okolicznościach i z jakich przyczyn powstały dwa rękopisy rejestru kontrybucji, a jest to pytanie ważne dla ustalenia ich relacji i charakterystyki. Starszy (pierwotny) rejestr kontrybucji znajduje się wśród rejestrów poborowych województwa poznańskiego i ma sygnaturę ASK I 3 (dalej: rejestr A). Skreślenia i poprawki w nim zawarte pojawiają się w drugim rękopisie: ASK I 91 (dalej: rejestr B) jako już ustalone i przyjęte, bez odniesienia do korekt zawartych w rejestrze A. Dotyczy to ściągnięcia przynajmniej kilku płatności, pierwotnie jako zaległości (wszystkie te elementy szczegółowo pojawiają się w edycji w przypisach rzeczowych ukazujących różnice między rejestrami). Można przyjąć, że rejestr A powstał w momencie przekazywania kontrybucji przez subkolektorów w ręce kolektora diecezjalnego, a poprawki wynikają zapewne z faktu wniesienia płatności przez niektórych duchownych bezpośrednio do rąk kolektora diecezjalnego w Poznaniu już po zebraniu kontrybucji przy kościołach kolegiackich: Jan Dąmbniczki, kanonik katedralny w Poznaniu⁵¹, Łukasz z Gniezna, altarzysta katedralny w Poznaniu⁵², Mikołaj Czerniewo, altarzysta w kolegiacie NMP na Ostrowie Tumskim⁵³, nieznany z imienia kaznodzieja niemiecki w kolegiacie Marii Magdaleny w Poznaniu⁵⁴, pleban w Głuszynie⁵⁵, mansonarze w Pyzdrach⁵⁶, pleban w Bonikowie (Bronikowie), pleban przy kościele św. Andrzeja w Przemęcie⁵⁷. Trudno wyjaśnić natomiast pominięcie w rejestrze B wpłaty Adama z Poznania, altarzysty katedralnego w Poznaniu, odnotowanej jaśniejszym atramentem w rejestrze A⁵⁸.

Rejestr B jest w pewnych fragmentach nieco bogatszy informacyjnie – zawiera np. imiona i nazwiska prałatów kapituły katedralnej w Poznaniu oraz podstawę opodatkowania ich prebend. Uwzględnia ponadto pominięte w rejestrze A:

- zaległość podatkową od Franciszka Wysockiego, członka kapituły kolegiackiej w Szamotułach⁵⁹,
- patronów altarii w Stęszewie: Anna Oporowska, Łukasz Gultowski⁶⁰,
- altarie w Świerczynie (bez sumy zapłaconego podatku) oraz Domachowie (wakat)⁶¹,
- właścicieli dóbr, którzy zajęli kościoły parafialne w Czeraczu (Jankowski), Sirakowie (Prokop Broniewski)⁶².

⁴⁸ W. Chorążyczewski, *Kancelarie centralne państwa w XIV–XVIII wieku*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 176–177.

⁴⁹ A. Kłodziński, *O Archiwum Skarbu Koronnego na Zamku Krakowskim*, „Archiwum Komisji Historycznej”, 1, 1923, s. 303, 373–379, 545.

⁵⁰ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 213, 279.

⁵¹ ASK I 3, k. 320; ASK I 91, k. 6v.

⁵² ASK I 3, k. 321; ASK I 91, k. 8.

⁵³ ASK I 3, k. 322; ASK I 91, k. 11v.

⁵⁴ Na podstawie wysokości podatku można przypuszczać, że chodzi o Jana z Kościana, Adama lub Jerzego Arglaben, ASK I 3, k. 323v–324v.

⁵⁵ ASK I 3, k. 327–327v; ASK I 91, k. 23v.

⁵⁶ ASK I 3, k. 327v–328; ASK I 91, k. 25.

⁵⁷ ASK I 3, k. 337v–338; ASK I 91, k. 50.

⁵⁸ ASK I 3, k. 321; ASK I 91, k. 9.

⁵⁹ ASK I 91, k. 30v.

⁶⁰ ASK I 91, k. 36.

⁶¹ ASK I 91, k. 39v, 42.

⁶² ASK I 91, k. 68.

W dwóch przypadkach w sposób bardziej dokładny podaje beneficjum, z którego był opłacony podatek: w przypadku parafii w Czarnkowie wskazuje także na połączony z nią zapewne w XVI w. kościół w Białej, a przy parafii w Tylewicach (Tilemdorf) wymienia połączony z nią kościół w Łysinie⁶³.

Mimo że rejestr B jest zasadniczo bogatszy informacyjnie, pomija pewne drobne informacje z rejestru A:

- imię poprzednika Jana Skrzypińskiego na prebendzie kanonika kolegiackiego NMP na Ostrowie Tumskim – Hermana⁶⁴,
- dodatkową funkcję Kacpra altarzysty kolegiaty Marii Magdaleny w Poznaniu, który był także plebanem w Owińsku⁶⁵, oraz prepozyta Świętego Ducha w Koźminie, który był plebanem w Gostyniu⁶⁶,
- altarię przy kościele św. Barbary w Poznaniu (bez sumy zapłaconego podatku)⁶⁷,
- właściciela dóbr, który zajął kościół parafialny w Goślinie Kościelnej (Stefan Potulicki, wojewódzic poznański)⁶⁸,
- zajęty przez innowierców kościół w Bronikowie, który miał zapłacić 24 grosze podatku, ale wpis ten został przekreślony⁶⁹,
- wpłatę Jana Domachowskiego, mansonarza w Koźminie⁷⁰, oraz wpłatę altarzysty w Bytniu⁷¹.

W podsumowaniu można przyjąć, że rejestr B został przygotowany dla kancelarii królewskiej jako ostateczne poświadczenie przeprowadzenia kontrybucji.

3. Metodyka opracowania edycji

Metodyka edytorstwa źródeł historycznych ulega daleko idącym przemianom związanym z wdrażaniem technologii cyfrowych do warsztatu naukowego (naukowa edycja cyfrowa – Scholarly Digital Edition)⁷². Zasad wydawniczych nie rozpatruje się już tylko z punktu widzenia redakcji tekstu czy aparatu naukowego, ale należy brać pod uwagę także formę edycji. Dużym wyzwaniem jest połączenie, być może przy pewnej modyfikacji, dobrych praktyk tradycyjnego edytorstwa z nowymi formami edycji, które wykraczają poza prostą zmianę nośnika z tradycyjnego (tekst lub obraz drukowany) na cyfrowy (tekst w przeszukiwalnych formatach, wzbogaconych o narzędzia nawigacyjne i wyszukiwawcze, np. pdf, html)⁷³. Oprócz pełnotekstowych edycji cyfrowych wykorzystujących standard XML-TEI funkcjonują inne metody strukturyzacji tekstu, które nie wymagają oddania w pełni treści źródła, np. indeksy i repertoria cyfrowe w postaci baz danych. Pozwalają one na odczyt i analizę treści pojedynczego źródła w oderwaniu od jego oryginalnego układu i struktury oraz umożliwiają zestawianie treści wielu źródeł historycznych przy pomocy przygotowanych do tego aplikacji i narzędzi informatycznych.

Wprowadzenie zapisu cyfrowego do edytorstwa znosi wiele ograniczeń wynikających z technologii druku. Edycja cyfrowa może składać się z trzech elementów: cyfrowego obrazu źródła, opracowanej krytycznie treści (w różnych formatach) oraz aplikacji lub narzędzi do posługiwania się taką edycją.

⁶³ ASK I 3, k. 330v, 341v; ASK I 91, k. 32, 60v.

⁶⁴ ASK I 3, k. 322; ASK I 91, k. 10v.

⁶⁵ ASK I 3, k. 324v.

⁶⁶ ASK I 3, k. 340.

⁶⁷ ASK I 3, k. 326v.

⁶⁸ ASK I 3, k. 331v.

⁶⁹ ASK I 3, k. 337v.

⁷⁰ ASK I 3, k. 339v.

⁷¹ ASK I 3, k. 344v.

⁷² Całościowo o wyzwaniach związanych z cyfrowym edytorstwem źródeł historycznych pisali m.in. M. Słoń, *Principia edytorstwa źródeł historycznych w dobie rewolucji cyfrowej*, St. Źródł., 53, 2015, s. 155–161; J. Rolińska, *Jak tworzyć cyfrowe edycje źródeł historycznych? Kilka uwag do nowej instrukcji wydawniczej*, w: *Edytorstwo źródeł. Od instrukcji do edycji*, red. A. Perlakowski, Kraków 2022, s. 275–325.

⁷³ J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 248–265.

Nie ma przy tym limitów dotyczących rozbudowy edycji w różne formy aparatu naukowego czy łączenia z innymi edycjami – powstaje raczej problem, na jakim etapie opracowania źródła należy edycję uznać za zakończoną lub zamkniętą⁷⁴. Złudzeniem jest poczucie, że otwarty (także na poprawki i uzupełnienia) charakter edycji cyfrowej zdejmuje odpowiedzialność z wydawcy. Wręcz przeciwnie – przekaz cyfrowy jest obdarzany przez odbiorcę takim samym zaufaniem jak analogowy, a ustalenia i interpretacje – także te błędne – raz podjęte upowszechniają się w stanie badań. Przewaga edycji cyfrowej nad analogową polega na tym, że weryfikacja i korekta informacji w edycjach cyfrowych jest możliwa, ale w praktyce historycy rzadko korzystają z tej możliwości.

Najbardziej rozpowszechniona metoda naukowych edycji cyfrowych (Digital Scholarly Edition) wykorzystuje standard TEI (Text Encoding Initiative) dla elektronicznej reprezentacji tekstu i treści źródła. Mniej popularne jest wykorzystanie baz danych⁷⁵, choć w swej istocie notacja tekstu w formacie xml posiada cechy zapisu w bazie danych⁷⁶. Niezależnie od przyjętych rozwiązań technicznych wciąż słabszym elementem cyfrowych edycji naukowych, a tym samym trudnością do przezwyciężenia, pozostaje niski poziom ich interoperacyjności⁷⁷. Interoperacyjność jako jedna z zasad FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) oznacza możliwość łączenia edycji cyfrowych i towarzyszących im danych badawczych oraz jednoczesnego korzystania z wielu edycji, która jest realizowana poprzez stosowanie ontologii dziedzinowych, referencyjnych zasobów i właściwych standardów wymiany danych. U źródeł tych trudności leży bardzo rozbudowany i stosowany z różną konsekwencją system znaczników (tagów), różnego rodzaju taksonomii, słowników kontrolowanych, ontologii wykorzystywanych przy edycjach cyfrowych. Istotny postęp stanowiło włączenie do standardu TEI P5 możliwości powiązania fragmentu tekstu dotyczącego nazw osób, miejsc czy też organizacji (instytucji) z zewnętrznymi zbiorami standaryzującymi te elementy⁷⁸.

Wyzwaniem dla naukowych edycji cyfrowych jest także ustanowienie oraz uwzględnienie relacji między cyfrowym obrazem źródła, informacją źródłową (faktem źródłowym) a informacją krytyczną (faktem historycznym, interpretacją). Pozostaje to w ścisłym związku z pytaniem, co jest przedmiotem edycji naukowej – zabytek, tekst czy przekaz⁷⁹. Skłaniam się do opinii, że głównym przedmiotem edycji jest przekaz źródłowy, a zabytek i tekst stanowić powinny elementy towarzyszące. Celem i zadaniem takiej edycji „będzie więc nie tylko udostępnienie i upowszechnienie tekstu, lecz także zapewnienie użytkownikowi edycji takich narzędzi, które umożliwią mu wzbogacenie kompetencji interpretacyjnych i analitycznych”⁸⁰.

Prezentowanej publikacji towarzyszą dwie formy edycji – analogowa (w formacie PDF, udostępniona jako plik w Internecie) oraz cyfrowa (udostępniona w postaci aplikacji internetowej oraz bazy danych). W ten sposób publikacja nie tylko wpisuje się w nurt tzw. edycji hybrydowych (*hybrid editions*), ale także stanowi głos w dyskusji na temat relacji obu form edycji. Edycje cyfrowa i analogowa (tradycyjna) mają w tym przypadku rolę równorzędną i nie można stwierdzić, że któraś z nich ma formę suplementu do innej. W potocznym odbiorze relację edycji cyfrowej i analogowej określa się przez kolejność ich przygotowania, przy czym właściwą drogą – o ile celem projektu nie jest przekształcenie dawnych

⁷⁴ E. Pierazzo, *A Rationale of Digital Documentary Editions*, „Literary and Linguistic Computing”, 26, 2011, nr 4, s. 463; M. Słoń, *Sine initio et sine fine. Edycja źródła jako proces zawsze otwarty*, w: *Editiones sine fine*, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 131–143; K. Borowiec i in., *Od redakcji*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec i in., Poznań 2017, s. 8.

⁷⁵ „4. The critical text as database view”, D.P. O'Donnell, *Back to the Future. What Digital Editors Can Learn from Print Editorial Practice*, „Literary and Linguistic Computing”, 24, 2009, nr 1, s. 120; G. Vogeler, *The Content of Accounts and Registers in Their Digital Edition XML/TEI, Spreadsheets, and Semantic Web Technologies*, w: *Konzeptionelle Überlegungen zur Edition von Rechnungen und Amtsbüchern des späten Mittelalters*, red. J. Sarnowsky, N. Henkel, Göttingen 2016, s. 15.

⁷⁶ *Internetowa publikacja Korpusu Tekstów i Korespondencji Jana Dantyszka (1485–1548). Informacja o projekcie*, <<http://dantiscus.ibi.uw.edu.pl/?menu=aboutCorpus&f=aboutCorpus&lang=pl>> [dostęp: 27.03.2025].

⁷⁷ D. Schmidt, *Towards an Interoperable Digital Scholarly Edition*, „Journal of the Text Encoding Initiative”, 7, 2014, s. 1–20.

⁷⁸ Ø. Eide, *Ontologies, Data Modeling, and TEI*, „Journal of the Text Encoding Initiative”, 8, 2014, s. 1–3.

⁷⁹ K. Borowiec i in., *Od redakcji*, s. 8.

⁸⁰ P. Bem, *Dlaczego polskie edytorstwo naukowe nie istnieje*, „Teksty Drugie”, 2016, nr 1, s. 157.

edycji papierowych do postaci cyfrowej – jest przygotowanie najpierw edycji cyfrowej, a następnie edycji analogowej jako pochodnej edycji cyfrowej⁸¹.

Podstawą edycji analogowej był rejestr B (ASK I 91), który oddaje ostateczny, a na pewno zaktualizowany stan poboru podatku w porównaniu z rejestrem A (ASK I 3). Została ona przygotowana zgodnie z instrukcją, a ściśle rzecz biorąc, projektem instrukcji wydawniczej Adama Wolffa z 1957 r. [dalej: Wolff, z podaniem rozdziału i paragrafu instrukcji]⁸². Biorąc pod uwagę charakter źródła – rejestr podatkowy zawierający wiele nazw osobowych i miejscowych – zdecydowano się zastosować nieco odmienne zasady zapisu dla nazw własnych, a inne dla fragmentów złożonych z łacińskich słów pospolitych⁸³. Instrukcje wydawnicze dla źródeł średniowiecznych nakazują szczególną pieczołowitość wobec nazw miejscowych i osobowych⁸⁴. Dotyczy to przede wszystkim pisowni liter v-u-w, ii-ij-y-ÿ. Litery v-u-w, które używane były zamiennie, zostały oddane w słowach pospolitych zgodnie z wartością fonetyczną. Inna praktyka obowiązywała w przypadku miejscowości lub nazw osobowych, gdzie utrzymano sposób zapisu źródłowego: np. Varssouiensi, Vsczie, Vchorowo, Vielen, Cirquicza, Quitemberg. Jeżeli zapis wspomnianych liter w źródle był niejednoznaczny, oddawano ich wartość fonetyczną – dotyczyło to przede wszystkim pisanych wielką literą znaków U i V. Zachowano wiernie także sposób zapisu dyftongów i ligatur w nazwach własnych (Faelicis, Foelicis; Vicentii, Vincenty). Litera j, która kilkakrotnie pojawia się w zakończeniach nazw własnych typu -ski, -czki, została zamieniona konsekwentnie na literę i (Choienski na Choienski). Zrezygnowano także z zapisu dwóch kropek nad literą y (y z tremą), zwłaszcza że niekiedy dość trudno odróżnić tę literę od ligatury ij. W słowach pospolitych, w tym w imionach łacińskich (np. Ioannes), przyjęto zasadę zgodną z instrukcją wydawniczą Wolffa, modernizując pisownię j, ij, y lub ÿ do poprawnych form gramatyki łacińskiej (26.1.b).

Zmodyfikowano pisownię wielkich i małych liter tam, gdzie ich użycie nie jest uzasadnione dzisiejszą pisownią (Wolff 26.2, 27). Małą literą zapisano krótkie i stanowiące odrębną grupę składniową potwierdzania wpłat kontrybucji, np. solvit, solvit florenos octo, argenti duas marcas. Wątpliwości budzi pisownia wielką literą takich określeń jak: sacra regia maiestas, illustrissimus, reverendissimus, princeps, dominus. Z pomocą przychodzi tutaj instrukcja z 1925 r., która wyraźnie wskazuje, że tytuły dostojnych osób podaje się wielką literą tylko w alokucjach, jeżeli zaś w trzeciej osobie, to literą małą (A.I.3.d)⁸⁵. Małą literą pisano takie słowa jak sanctus, np. sancti Ioanni, w wezwaniach i nazwach prebend, z wyjątkiem Sancti Spiritus, Sanctae Crucis, Omnium Sanctorum, gdzie słowo „Święty” stanowi integralną część wezwania. Małą literą pisane były zawody i funkcje przy nazwiskach: Ioannes a Iuniwładisławia theologus, Iacobus Dziaduski suffraganeus, Michael Skrzethussewski exactor, Mathias sutor a Dolsko, Caspar scultetus, Adam doctor. Wielką literą podawano natomiast człony nazw, które w podstawie niekiedy zapisane są małymi literami: wies, długa, mała, almanicale, claustrum, np. Nowa Wies. To samo dotyczy nazwisk (nie zawodów): Iosephus Norek, Martinus Molenda, które mogą być traktowane jako przydomki.

Mimo że instrukcja Wolffa zaleca stosowanie skrótów, w przygotowanej edycji większość z nich została rozwinięta, pozostawiając lub wprowadzając skrócenia – ze względu na charakter źródła – tylko

⁸¹ P. Sahle, *Digitale Editionsformen. Zum Umgang mit der Überlieferung unter den Bedingungen des Medienwandels*, cz. 2: *Befunde, Theorie und Methodik*, Norderstedt 2013, s. 61–69; D. Schopper, T. Wallnig, V. Wang, “Don’t Worry, We’re also Doing a Book!” – A Hybrid Edition of the Correspondence of Bernhard and Hieronymus Pez OSB, w: *Digitale Edition in Österreich Digital Scholarly Edition in Austria*, red. R. Bleier, H.W. Klug, Norderstedt 2023, s. 89–110.

⁸² A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, St. Źródł., 1, 1957, s. 155–184. A. Dunin-Wąsowicz dla edycji warszawskiej części spisu kontrybucji z 1561 r. przyjęła zasady instrukcji wydawniczej K. Lepszego dla źródeł nowożytnych, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Warszawa 1953.

⁸³ „Od tej zasady istnieją następujące wyjątki, które jednak nie mają bezwzględnie zastosowania do imion i nazwisk osób oraz do nazw miejscowych, gdyż te oddawać należy w druku jak najwierniej, bez najmniejszej zmiany, według pisowni przekazu”, A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej*, 26.1; *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*, Kraków 1925, s. 7.

⁸⁴ M.D. Kowalski, *Transliteracja nazw osobowych i miejscowych w edycji późnośredniowiecznych źródeł proveniencji papieskiej*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, s. 128.

⁸⁵ *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł*, s. 5.

dla bardzo często powtarzających się terminów i czasowników technicznych (podatkowych): florenus – fl., grossus – gr., denarius – den., marca – mrc., ferto – frt., solvit – s-t (Wolff 19.1). Rozwiniętą formę tych wyrazów pozostawiono w nagłówkach tabel oraz w narracyjnych częściach edycji.

Jak wspomniano wcześniej, zachowały się dwa zbliżone do siebie egzemplarze spisu kontrybucji z 1561 r. Różnice treściowe między rękopisami opisano w przypisach tekstowych, przy czym nie wyszczególniano drobnych różnic dotyczących ortografii i interpunkcji (np. odmiennego zapisu w obu rękopisach liter i ligatur, w tym dyftongów): v-u-w, i-ii-ij-y-ÿ, s-z-ss-sz, c-cz, ae-e, oe-e czy użycia h niemego po spółgłoskach, np. Tomiczki – Thomiczki, Stephanus – Sthephanus, Nischotha – Nisczota, Swiathniki – Swiatniki, które nie wpływają na rozumienie i interpretację tekstu. Nie wskazywano także występujących różnic w sposobie zapisu liczebników (cyfrą i słowem) między rękopisami. Zaznaczono natomiast w przypisach różny zapis głoski ‘k’ w nazwach własnych (Colaczek – Kolaczek). Dla uproszczenia redakcji i aparatu naukowego wprowadzony został jednolity skrót: [^] [^] dla oznaczenia początku i końca wszystkich fragmentów, które występują w podstawie wydania (rejestr B), a nie występowały we wcześniejszym rejestrze A. W przypadku istotnych różnic między rękopisami, które dotyczą całych fragmentów, zgodnie z zaleceniem instrukcji Wolffa (13) wprowadzono edycję równoległą (w dwóch kolumnach obok siebie). Dotyczy to np. części dotyczącej prałatur i kanonii katedralnych w Poznaniu.

Trudność metodyczną sprawiło przygotowanie przypisów rzeczowych oraz objaśnień dla rejestru kontrybucji. Wymienia on wiele nazw urzędów, beneficjów i jednostek administracyjnych oraz nazw własnych – osób i miejscowości. Uwzględnienie w edycji wszystkich założeń instrukcji Wolffa (85), czyli opatrzenie przypisem wszystkich pojęć, osób i nazw geograficznych, uczyniłoby tekst zupełnie nieczytelny, liczba przypisów urosłaby zapewne do ponad tysiąca, za to objaśnienia i komentarze przerosłyby kilkukrotnie wielkość samego źródła. Duża liczba edycji, słowników oraz opracowań naukowych uniemożliwia podanie pełnego „dossier” dla każdego beneficjum, osoby czy miejscowości występującej w źródle. W przypadku miejscowości instrukcja Wolffa (85.c) była dość precyzyjna i zalecała podanie jedynie nazwy współczesnej oraz przynależności administracyjnej w XVI w. (według *Źródeł dziejowych* lub *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*). Tak precyzyjnych wskazówek oraz zakresu objaśnień nie można ustalić dla osób, instytucji czy wydarzeń historycznych. Każdy z wydawców przyjmuje tutaj własne i subiektywne zasady, bardziej lub mniej rozbudowując aparat rzeczowy edycji czy różnicując jego zakres, preferując np. bardziej szczegółową charakterystykę osób przy jednoczesnym ograniczeniu opisu instytucji i wydarzeń. A. Dunin-Wąsowicz w edycji warszawskiej części kontrybucji z 1561 r. przypisy rzeczowe ograniczyła do identyfikacji osób, natomiast identyfikację miejscowości przeniósł do indeksu geograficznego, odwołującego się do mazowieckiego tomu *Atlasu historycznego Polski*⁸⁶.

W przygotowanej edycji podjęto decyzję o całkowitej rezygnacji z przypisów rzeczowych na rzecz zestawień indeksowych. Do ich przygotowania posłużyła druga forma opracowania i publikacji rejestru kontrybucji z 1561 r., która przybrała postać pełnotekstowej edycji cyfrowej wykorzystującej standard XML-TEI połączonej z bazą danych. O ile wybór standardu XML-TEI można uznać za dość klasyczne rozwiązanie, o tyle stworzenie towarzyszącej edycji i połączonej z nią dedykowanej bazy danych nie jest częstym rozwiązaniem. Stworzenie bazy danych ułatwiał charakter samego spisu kontrybucji, który ma układ geograficzny oraz regularną, wręcz tabelaryczną, strukturę. Przekształcenie rejestru kontrybucji, a ściślej rzecz biorąc: rejestrów kontrybucji do postaci bazy danych musiało spełniać kilka kryteriów. Po pierwsze, trzeba było uwzględnić dane z obu rękopisów, ponieważ ich zawartość treściowa nieco się różni. Po drugie, należało dobrze przemyśleć model danych, aby – zgodnie z cytowanym na wstępie zaleceniem J. Szymańskiego – poszerzała ona możliwości analityczne oraz oddawała rzeczowy i pierwotny układ spisu kontrybucji. Dyskusję teoretyczną, czy taka forma opracowania i publikacji źródła spełnia kryteria terminu „edycja”, pozostawiam autorytetom w dziedzinie edytorstwa oraz metodologii historii. Do zagadnienia tego wrócę krótko w podsumowaniu, odnosząc się do kwestii relacji edycji cyfrowej i danych badawczych.

⁸⁶ A. Dunin-Wąsowicz, *Rejestr poboru od duchowieństwa*, s. 107; *Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku*, t. 7: *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, Warszawa 1973.

Główny obiekt rejestracji w utworzonej bazie danych, zgodnie z układem źródła, stanowiła pozycja podatkowa rozumiana jako relacja między podatnikiem, podstawą opodatkowania (tytuł płatności) oraz zapłaconym lub niezapłaconym podatkiem. Dość złożona i niejasna pozostaje relacja między płatnikiem a podstawą opodatkowania, gdyż spis nie zawsze podaje tożsamość płatnika⁸⁷. Tytuł wskazuje, że rejestr należy traktować przede wszystkim jako podatek od duchowieństwa, a więc mający charakter osobowy („Regestrum contributionis duplae in totum clerum”), uiszczany według taksy podatkowej związanej z posiadanymi beneficjami i innymi formami dochodów. Z drugiej jednak strony, w zdecydowanej większości jest podana jedynie nazwa beneficjum lub urzędu, a nawet tylko miejscowości, w domyśle: siedziby parafii, oraz suma podatku. Podstawę podatku rejestr kontrybucji podaje niekiedy w formie bardzo skrótowej. Jeżeli występuje tylko nazwa miejscowości i nie ma dodatkowych informacji, to wpis taki należy traktować jako rejestr podatku zapłaconego od dochodu beneficjum parafialnego w określonej miejscowości. Taka konstrukcja rejestru kontrybucji z 1561 r. nakazuje uznać, że ma ona charakter bardziej rzeczowy (płacona przez posiadacza od dochodów beneficjum lub urzędu) niż osobowy (płacona od dochodów duchownego). Model pełny i idealny zapisu pozycji podatkowej wystąpił *de facto* tylko przy opisie kapituły katedralnej w Poznaniu. Rejestr zawiera bowiem informację o płatniku⁸⁸, podstawie opodatkowania (w grzywnach srebra oraz w pieniądzu obiegowym) i zapłaconym podatku. Tytuł płatności wynikał z funkcji sprawowanej w kapitule, przy czym już przy kanonikach urząd został pominięty i w źródle występuje tylko imię oraz nazwisko kanonika katedralnego. Sposób rejestracji kontrybucji sprawia, że każdy płatnik oraz tytuł płatności mógł wystąpić w źródle wielokrotnie.

Struktura relacyjnej bazy danych, przetworzona następnie do modelu bazy grafowej, jest dość prosta i została opracowana w taki sposób, aby zachować łączność między informacją źródłową (faktem źródłowym) a informacją krytyczną (faktem historycznym)⁸⁹. W modelu źródłowym przygotowano jedynie dwie tabele, po jednej dla każdego z rękopisów. Związany z nim model krytyczny – o którym będzie mowa dalej – jest bardziej złożony. Całą strukturę bazy danych prezentuje załączony diagram ERD (Entity Relationship Diagram).

Tabele źródłowe bazy danych, po jednej dla każdego z opracowanych rękopisów, składają się zasadniczo z dwóch kategorii pól:

- podatek – informacje o wysokości podatku i jego podstawie wyrażane w złotych, florenach, grzywnach, wiardunkach oraz statusie (opłacony lub zaległy)⁹⁰,
- płatnik – dane dotyczące osób, ewentualnie beneficjów i funkcji, z których dochodów opłacano podatek⁹¹.

Zawierają one ponadto szereg pól technicznych ułatwiających analizę i weryfikację danych. Najważniejsze kolumny techniczne odnoszą się do roli osób wymienionych w spisie (‘rola_osoba’) oraz nagłówków (‘naglowek’). Pierwsza z nich krótko charakteryzuje kontekst występowania poszczególnych osób w rejestrze. Zdecydowana większość z nich to płatnicy podatku, jednak pojawiają się także inne osoby. Nagłówki stanowią odrębny rekord w bazie danych tylko w przypadku, jeżeli pod nagłówkiem znajdowała się więcej niż jedna pozycja spisowa.

Ze względu na fakt, że baza danych stanowi jednocześnie podstawę przygotowania aplikacji internetowych, które prezentują wydawane źródło jako obraz w całości, w modelu źródłowym nazwy własne zostały oddane z zachowaniem oryginalnej grafii. Jest to zgodne z założeniem instrukcji wydawniczej, która nakazuje zachować szczególną pieczołowitość w traktowaniu w wydawnictwach nazw osób i miejsc. Edycja rejestru w postaci cyfrowej ułatwia dokładną rejestrację wszelkich oboczności

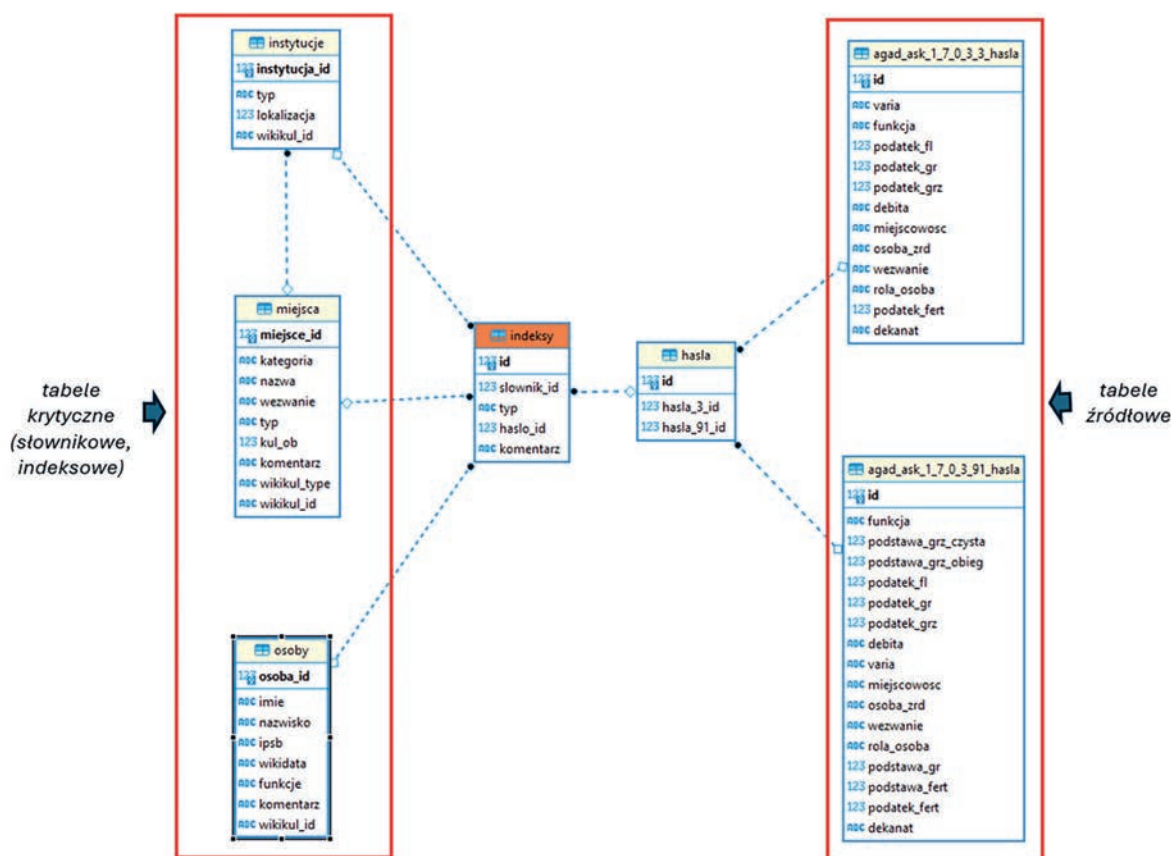
⁸⁷ Zob. wyżej, s. 55.

⁸⁸ W rękopisie A w przypadku prałatów podana jest tylko funkcja, bez podawania imienia i nazwiska.

⁸⁹ B. Szady, *Czasowo-przestrzenne bazy danych jako narzędzie w geografii historycznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 14, 2013, s. 22–24.

⁹⁰ Podstawa podatkowa od prałatów w kapitule katedralnej podana w grzywnach obrachunkowych została uśredniona i taka została też podana w kolumnie dotyczącej podstawy, pełny zapis znalazł się natomiast w komentarzu. Podobnie stało się z innymi wpisami odbiegającymi formą lub treścią od zasadniczego schematu przyjętego przez pisarza.

⁹¹ Płatnicy lub byli płatnicy byli wskazywani w źródle imiennie lub przez sprawowaną funkcję.

Il. 1. Diagram ERD modelu danych dla opracowania i publikacji rękopisów spisu kontrybucji z 1561 r.; oprac. własne

graficznych między rękopisami – nie trzeba się obawiać zbyt wielu przypisów. Stąd w edycji elektronicznej (ASK I 3) zapisano: Viissoczki, Volsky etc. Należy pamiętać, że właśnie te elementy są najczęściej przedmiotem wyszukiwania w Internecie. Z tego względu osoba korzystająca z aplikacji będzie miała dostęp do nazw własnych zarówno w postaci źródłowej, jak też w postaci krytycznej – po identyfikacji osób i normalizacji zapisu imion, nazwisk, nazw własnych. Użytkownik aplikacji może w każdej chwili zweryfikować oryginalny zapis, przechodząc do obrazu źródła i porównując go z odczytem.

Obowiązkowo w bazie danych należało wypełnić tylko pola: funkcja oraz miejscowość. Jeżeli funkcja nie została wskazana *expressis verbis* w źródle w postaci bezpośredniego zapisu, informację o funkcji wynikającą z kontekstu podano w nawiasach kwadratowych, stosując znormalizowaną formę w języku polskim np. [kanonik katedralny], [pleban], [właściciel wsi]. Pozostałe kolumny mają charakter opcjonalny i były wypełniane w zależności od kompletności informacji zawartych w źródle. Ze względu na kilkukrotne wystąpienie informacji o zbiorowym podatku od wielu beneficjów konieczne było wprowadzenie kolumny dla oznaczenia informacji, czy wpis dotyczy jednego, czy większej liczby duchownych. Analogicznie konieczne było wprowadzenie numeru identyfikacyjnego dla wpisu, gdyż zdarzały się sytuacje, że wpis dotyczył więcej niż jednej osoby lub funkcji, np. uwzględniał zarówno osobę płatnika, jak też pełnomocnika.

Kształt modelu źródłowego dla edycji spisu kontrybucji zdeterminowany został przez strukturę zapisu informacji w obu rękopisach (*source-driven data model*)⁹². Inaczej stało się w przypadku modelu krytycznego (analitycznego), który uwzględniał charakter informacji źródłowych, ale brał także pod uwagę

⁹² A. Ciula, P. Spence, J.M. Vieira, *Expressing Complex Associations in Medieval Historical Documents: the Henry III Fine Rolls Project*, „Literary and Linguistic Computing”, 23, 2008, nr 3, s. 314.

potrzeby badawcze. Ze względu na brak zachowanych wizytacji kanonicznych diecezji poznańskiej z XVI w., właśnie księgi uposażeń (*libri beneficiorum*), księgi retaksacji (*libri retaxationum*) oraz spisy podatku nadzwyczajnego świeckie oraz kościelne (*libri contributionum*) stanowią podstawowe źródło dla odtworzenia obrazu struktury terytorialnej oraz sytuacji organizacyjnej i materialnej Kościoła łacińskiego w XVI w. Dla diecezji poznańskiej historycy dysponują trzema takimi zestawieniami: księgą uposażeń z 1510 r.⁹³ oraz dwoma kontrybucjami synodalnymi, z 1540⁹⁴ i 1561 r.⁹⁵ Ostatni z wymienionych spisów jest szczególnie wartościowy, gdyż ukazuje strukturę organizacyjną, majątkową i osobową diecezji poznańskiej w okresie reformy protestanckiej.

W analitycznym modelu danych dla spisów kontrybucji z 1561 r., potencjalnie także dla innych źródeł o podobnym charakterze, na plan pierwszy wysuwają się płatnicy podatku – osoby fizyczne (duchowieństwo) oraz instytucje kościelne (beneficja, fundacje). W modelu tym stworzono połączenie między faktami źródłowymi, wyrażonymi przez rejestrację pozycji podatkowych w modelu źródłowym, a faktami historycznymi (osoby, instytucje, miejsca), zapisanymi w modelu krytycznym. Stworzenie oraz utrzymanie tego typu połączeń jest ważne dla rozwoju badań oraz krytycznej oceny prowadzonych w ich trakcie interpretacji⁹⁶. Zaproponowany model analityczny ma charakter otwarty, tzn. może zostać rozszerzony lub wykorzystany jako moduł do budowy innych baz danych wykorzystujących informacje z opracowanego spisu kontrybucji. Umożliwia ponadto tworzenie odwołań (linków) do zbiorów zewnętrznych, co może zastąpić w pewnej mierze aparat naukowy – przypisy rzeczowe, których zadaniem była identyfikacja osób, miejsc, faktów historycznych występujących w źródle. Będzie o tym szerzej mowa w następnym podrozdziale artykułu.

W modelu krytycznym bazy danych stworzone zostały następujące powiązane ze sobą tabele odpowiadające po części tradycyjnym indeksom:

- miejsca (indeks geograficzny),
- osoby (indeks osobowy),
- instytucje (beneficja, funkcje).

Przekształcanie danych z modelu źródłowego do modelu krytycznego spowodowało kilka problemów teoretycznych wynikających ze złożonego charakteru opisywanych zjawisk. Takim przykładem może być sposób ujęcia w bazie danych parafii, które mogą być traktowane jako miejsca (okręg parafialny, kościół parafialny) lub instytucje (beneficjum parafialne). Poza dyskusją pozostaje parafia jako zjawisko społeczne i grupa ludzka, gdyż spis kontrybucji odnosi się głównie do parafii jako beneficjum, którego posiadanie zobowiązywało do uiszczenia odpowiedniej sumy na rzecz skarbu koronnego. Ze względu na funkcjonowanie przy kościołach parafialnych więcej niż jednego duchownego lub więcej niż jednego beneficjum kościelnego (np. altarii) odrębnie należałoby potraktować parafie jako beneficja (tabela ‘instytucje’) od kościołów parafialnych, przy których te beneficja funkcjonowały (tabela ‘miejsca’). Sposób rejestracji parafii w obu rejestrach przez oddanie tylko nazwy miejscowości nie pozwala stwierdzić, z jakiego czy jakich beneficjów przy kościele parafialnym był opłacany podatek. Można przyjąć generalne założenie, że jeżeli kolektor nie zaznaczył typu beneficjum, to miał na myśli podatek odprowadzony przez plebana. Z tego powodu pozycje podatkowe, w których kolektor ograniczył się do podania samej nazwy miejscowości, traktowano jako beneficjum plebana i odniesiono do tabeli ‘instytucje’, a tym samym do odpowiedniego kościoła, przy którym to beneficjum funkcjonowało. Podobnie postępowano przy kolegiach duchowieństwa – jeżeli źródło, podając członków kolegium, nie identyfikowało rodzaju prebendy, wówczas w kapitułach katedralnych i kolegiackich przyjmowano, że chodzi o kanonie, a w przypadku kolegiów wikariuszy i mansjonarzy – odpowiednio o wikariaty i mansjonarie. Jeżeli rejestr nie wskazywał jednoznacznie na odrębność prebendy (wezwanie, typ prałatury, fundusz), były one traktowane w tabeli ‘instytucje’ jako jedna pozycja np. kanonia

⁹³ *Liber beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510*, wyd. J. Nowacki, Poznań 1950.

⁹⁴ *Regestrum contributionis duplae in clero dioecesis Posnaniensis in partibus Maioris Poloniae a Gaspare Żegrowski et Andrea canonici Posnaniensis collectae*, AA Poznań, CP 404.

⁹⁵ ASK I 27, k. 271–289v; ASK I 91; ASK I 3, k. 318–347.

⁹⁶ Ø. Eide, *Ontologies, Data Modeling, and TEI*, s. 9–10.

w Szamotułach, altaria w Obornikach. Z tego powodu listę prebend należy analizować w połączeniu z osobami, które je dzierżyły.

Innym problemem była standaryzacja zapisu nazw własnych. W przypadku tabeli ‘miejsca’, ze względu na możliwość odwołania do zbiorów zewnętrznych, nie odgrywało to tak istotnej roli. O wiele więcej problemów, ze względu na brak baz danych osób historycznych, przysparza określenie poprawnego brzmienia nazwiska osoby. Wystarczy przykład dwóch altarzystów w Pyzdrach zapisanych w rejestrze, jeden jako „Ioannes a Kleczko”, drugi zaś jako „Iacobus Kleczko”. Biorąc pod uwagę proces kształtowania nazwisk, zwłaszcza nazwisk toponimicznych, na XVI w. przypada okres równoległego funkcjonowania nazwisk z członem przyimkowym „de”, „a” (a Kleczko, a Pobiedziska), nazwisk z opuszczonym członem przyimkowym (Kleczko, Września) oraz nazwisk, gdzie nazwa miejsca została przekształcona do postaci przymiotnikowej (Bniński, Pakosławski, Przecławski). W celu ujednolicenia nazwisk odwołałem się przede wszystkim do *Słownika etymologiczno-motywacyjnego staropolskich nazw osobowych*⁹⁷, przy czym zachowałem formy z przyimkami: Iacobus Kleczko → Jakub Kłecko, Ioannes a Kleczko → Jan z Kłecka.

Pojęcie ‘miejsca’ w proponowanej strukturze danych należy rozumieć dość szeroko. Miejscem będzie więc zarówno kościół, dekanat, jak też miejscowość. Każdy typ miejsca pojawiający się w źródle ma odmienną charakterystykę uzależnioną od typu miejsca. Ze względu na relacje mereologiczne między miejscami (np. kościół w miejscowości, parafia w dekanacie) tabela dotycząca miejsc powinna mieć schemat rekurencyjny (rekursywny). Ze względów praktycznych zrezygnowałem jednak na tym etapie ze zbyt złożonej struktury danych. W sumie zostało zidentyfikowanych 425 miejsc, wśród których było 366 jednostek administracyjnych (355 parafii oraz 11 dekanatów), 21 miejscowości (14 wsi, 5 miast, 1 folwark i 1 osada młyńska) oraz 38 obiektów sakralnych różnego typu (15 kościołów szpitalnych, 13 kościołów filialnych, 5 klasztorów, 3 kościoły kolegiackie, 1 kościół katedralny oraz 1 kaplica). Przedstawiony podział jest dość umowny, gdyż wymienione kategorie nie mają charakteru rozłącznego i np. kościoły szpitalne można traktować także jako kościoły filialne, natomiast parafia – poza nielicznymi wyjątkami – oznacza także obecność kościoła parafialnego.

Tabela ‘instytucje’ jest najbardziej skomplikowana i ma także dość szeroki zakres rzeczowy, gdyż zawiera informacje dotyczące beneficjów, urzędów oraz funkcji związanych z miejscami. Wyraża tym samym rodzaj związku, jaki występował między ‘osobami’ a ‘miejscami’. Zawiera ona odpowiednie powiązanie instytucji z miejscem (np. kościołem), przy którym dana instytucja funkcjonowała. Aby uniknąć dodatkowego komplikowania modelu danych, przyjęto założenie, że beneficjum mogło funkcjonować tylko przy jednym kościele, co nie jest do końca zgodne z rzeczywistością historyczną, gdyż nie uwzględnia problemu przeniesienia beneficjum z jednego kościoła do innego ani przypadków beneficjów połączonych (*unita*) czy inkorporowanych (*incorporata*). W opracowanym modelu danych beneficja przeniesione lub połączone traktowano jako odrębne, powiązane z dwoma odrębnymi miejscami – za to fakt powiązania z innym beneficjum odnotowano w polu komentarza. Drugie założenie generalizujące polega na potraktowaniu wzmianek o miejscowościach (w przypadku parafii) oraz duchownych, a konkretnie imienia i nazwiska lub samego imienia, jako poświadczenia funkcjonowania określonego rodzaju beneficjów i urzędów, z których posiadaniem lub pełnieniem była związana opłata kontrybucyjna. Jako że relacje między osobami a instytucjami nie były oczywiste, do bazy danych wprowadzono hasłowy opis tych relacji, przy czym najważniejszą z wprowadzonych kategorii było określenie płatnika podatku.

Oprócz podstawowych pól określających atrybuty miejsca, osób czy instytucji, takich jak nazwa, imię i nazwisko czy typ, do każdej z tabel wprowadzono pola odwołujące się do systemu identyfikatorów zewnętrznych. Niestety polska humanistyka nie dysponuje zbyt wieloma zbiorami, które mają charakter referencyjny, analogicznymi chociażby z niemieckim GND (Die Gemeinsame Normdatei). Z tego powodu stworzono połączenia do baz danych oraz słowników tematycznych. Jeżeli chodzi o tabelę ‘miejsca’, to identyfikacji miejscowości i jednostek administracyjnych dokonano głównie przez odwołania do

⁹⁷ *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślakowa, K. Rymut, M. Malec, Kraków 1995–2002.

zasobów Instytutu Historii PAN: *Słownika historyczno-geograficznego ziem polskich w średniowieczu* oraz *Atlasu historycznego Polski*. W przypadku kościołów dokonano powiązania z zasobami Ośrodka Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce KUL. Dla danych osobowych (tabela ‘osoby’) stworzono przykładowe odwołania do Internetowego Polskiego Słownika Biograficznego oraz Wikidata, który umożliwia „przejście” do innych zbiorów danych referencyjnych (np. VIAF, GDN, NUKAT, Catholic Hierarchy). Było to możliwe w przypadku osób sprawujących ważne urzędy lub posiadających swoje opisy we wskazanych repozytoriach. Jako że nie ma dziedzicznego zasobu dla funkcji, instytucji i osób prawnych (np. beneficjów kościelnych), tabela ‘instytucje’ pozostanie zasadniczo bez odwołań. Jedynie w przypadku najważniejszych z nich, jak np. funkcji w kapitule katedralnej poznańskiej, wprowadzono przykładowe odesłania do identyfikatora Wikidata.

4. Podsumowanie – edycja cyfrowa jako źródło danych badawczych⁹⁸

Wprowadzenie do warsztatu edytorskiego narzędzi cyfrowych poszerzyło kryteria oceny wartości edycji źródłowej. Z tego samego powodu trudniej jest obecnie przewidzieć cel edycji, który zależy od funkcji, jaką wydawca dla niej przewiduje („Z uwag tych wynika, że kształt edycji naukowej zależy przede wszystkim od funkcji, jaką wydawca dla niej przewiduje. Sądzę, że im więcej praktykowanych rozwiązań, tym lepiej, niemniej nazbyt hermetyczne publikacje o charakterze źródłowym skazane są na wąskie grono odbiorców”⁹⁹). Ponieważ zewnętrzna postać edycji cyfrowej może łączyć dziś wiele form uwarunkowanych charakterem źródła, potrzebami i możliwościami wydawcy i odbiorcy¹⁰⁰, większą uwagę należy przywiązywać do zawartości edycji cyfrowej oraz organizującego ją modelu danych i aparatu krytycznego niż do form prezentacji i publikacji, które mogą być różne zarówno pod względem medium (drukowane, cyfrowe), formy (tekst, obraz źródła), jak i metody (pdf, strona lub aplikacja internetowa). Czym innym jest samo przygotowanie edycji cyfrowej i jej zawartości, a czym innym przygotowanie do publikacji i udostępnienia zawartych w niej informacji¹⁰¹.

Metodyka przygotowania danych badawczych w naukowym edytorstwie cyfrowym stanowi wciąż przedmiot debaty naukowej. W literaturze przedmiotu oraz praktycznych zastosowaniach funkcjonuje wiele koncepcji różnicujących relację między tekstem źródła a aparatem krytycznym¹⁰². Można je podzielić na dwa główne nurty. W pierwszym z nich cała treść aparatu naukowego umieszczana jest razem z zasadniczym tekstem źródła w samej edycji (jako jeden lub wiele plików odnoszących się do siebie), które są następnie prezentowane w postaci aplikacji internetowej. Aparat wyjaśniający jest związany z konkretną edycją i jest rozwijany przez samych twórców edycji ze względu na ograniczony dostęp do niego dla osób spoza zespołu edytorskiego. W drugim podejściu – takie zostało zastosowane przy edycji cyfrowej prezentowanych rejestrów – w tekście źródła znajdują się jedynie odnośniki (linki, identyfikatory) do danych badawczych, które są gromadzone jako zewnętrzne repozytorium danych. W przypadku edycji rejestrów z 1561 r. zostało ono opracowane w środowisku Wikibase. Repozytorium takie nie musi być ograniczone do jednej edycji, ale może gromadzić dane z wielu edycji, co więcej, może

⁹⁸ Dane badawcze (*research data*) to pojęcie szerokie i wieloznaczne. Na poziomie prawnym ustawa z 2021 r. (Dz. U. 2021, poz. 1641) definiuje dane badawcze jako „informacje sektora publicznego utrwalone w postaci elektronicznej, inne niż publikacje naukowe, które zostały wytworzone lub zgromadzone w ramach działalności naukowej w rozumieniu art. 4 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742 i 1088) i są wykorzystywane jako dowody w procesie badawczym lub służą do weryfikacji poprawności ustaleń i wyników badań”. W kontekście edytorstwa źródeł historycznych za dane badawcze należy uznać wszelkie informacje zgromadzone przez wydawcę, które służą do przygotowania aparatu krytycznego edycji, np. przypisów i indeksów. W edytorstwie cyfrowym dane badawcze przybierają najczęściej formę anotacji lub bazy danych, udostępnianych w aplikacji internetowej lub w postaci danych do pobrania, które objaśniają i wzbogacają treść źródła.

⁹⁹ R. Krzywy, *Projekt edycji hermeneutycznej*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, s. 48–49.

¹⁰⁰ M. Słoń, M. Słomski, *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, w: tamże, s. 68.

¹⁰¹ G. Vogeler, *The Content of Accounts*, s. 14.

¹⁰² Tenże, *The ‘assertive edition’*, „International Journal of Digital Humanities”, 1, 2019, s. 309–322.

być rozwijane informacyjnie przez większe grono historyków, także spoza grona zespołów edytorskich. W ten sposób edycje cyfrowe stają się metodą budowy i rozwijania repozytoriów danych badawczych o historycznych osobach, miejscach i zjawiskach. Taka metodyka przygotowania edycji cyfrowych włącza je do systemów reprezentacji wiedzy historycznej budowanych zgodnie z pryncypiami FAIR¹⁰³. Nie rozwiązuje to oczywiście głównego problemu, jakim wciąż pozostaje uzgodnienie modeli danych między edycjami, ale umożliwia tworzenie referencji między projektami na poziomie pojęć czy terminów. Służyć może temu np. odpowiednie wzbogacenie opisu własności i klas przygotowanych dla edycji rejestrów z 1561 r. o odniesienia albo do ontologii wyższego rzędu (np. CIDOC-CRM), albo bezpośrednio do innych ontologii dziedzinowych, jak chociażby do „Bookkeeping Ontology for Historical Accounts” przygotowanej w Grazu dla opracowania źródeł podatkowych¹⁰⁴.

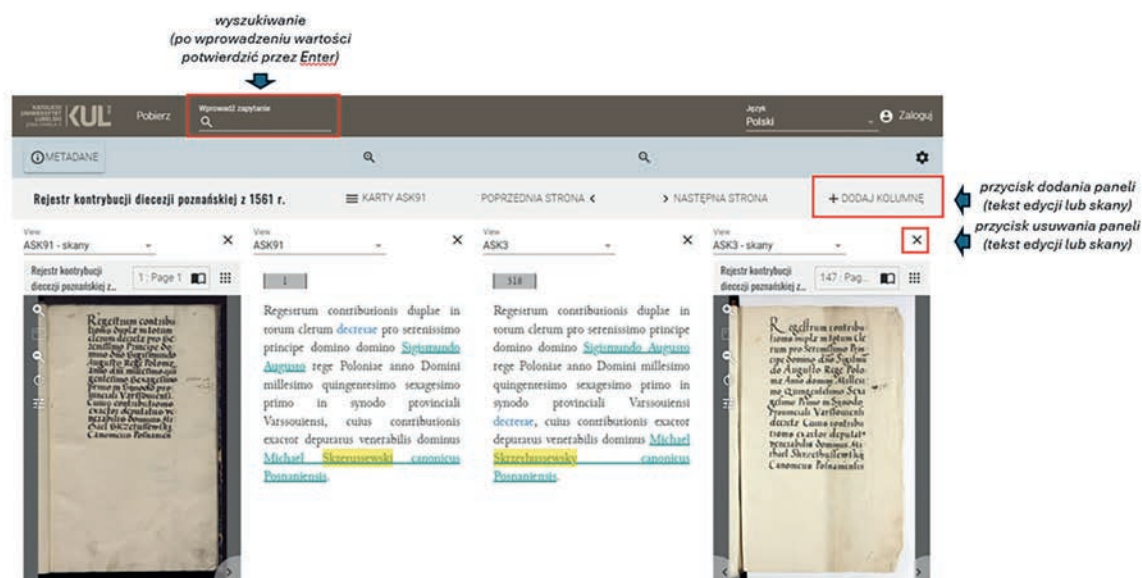
W dyskusjach prowadzonych wokół rozwoju technologii cyfrowych w edytorstwie regularnie pojawia się problem trwałości oraz bezpieczeństwa danych i aplikacji. Eksperyment przeprowadzony z rejestrami kontrybucji z 1561 r. nakazuje bardzo mocno podkreślić odrębność danych od aplikacji, które służą do ich wizualizacji. W świecie rozwijających się możliwości technologicznych trwałość aplikacji jest o wiele niższa niż danych źródłowych, które są w nich prezentowane. Z punktu widzenia stabilności i ciągłości prac cyfrowych kluczowe znaczenie mają ustandaryzowane dane badawcze, gdyż koszt i nakład pracy historyków poniesione w celu ich wytworzenia oraz ich znaczenie jako elementu *linked data* są wyższe niż aplikacji internetowych. Te ostatnie ulegają częstym modyfikacjom i mogą być tworzone doraźnie, w zależności od potrzeb użytkowników.

Niniejszej publikacji towarzyszy dedykowana strona przygotowana w środowisku MediaWiki (<http://geo-ecclesiae.kul.pl/registra-1561>), gdzie czytelnik znajdzie informację o wszystkich formach udostępnienia wyników badań prezentowanych w artykule. Oprócz możliwości pobrania samego artykułu, edycji pełnotekstowej oraz wszystkich danych do samodzielnej analizy z repozytorium Zenodo (<https://doi.org/10.5281/zenodo.13840882>), znajduje się tam link do edycji cyfrowej w formacie XML-TEI (<https://geo-ecclesiae.kul.pl/apps/registra-1561-tei>). Umożliwia ona przeglądanie edycji i wyszukiwanie pełnotekstowe, a w przypadku osób, miejsc i instytucji połączenie z repozytorium cyfrowym przygotowanym w środowisku Wikibase (<https://wiki.kul.pl>). Zasób danych w tym repozytorium w chwili obecnej jest dość skąpy i w wielu sytuacjach nie wykracza poza zakres prostego hasła indeksowego. Repozytorium ma jednak charakter otwarty i wraz z postępem badań naukowych będzie poszerzane. Dla ilustracji możliwości wzbogacania edycji przez rozwijanie repozytorium danych badawczych zostało stworzonych kilkanaście rekordów z większą liczbą informacji i odnośników. W większości przypadków polegało to na podaniu identyfikatora repozytorium WikiHum (<https://wikihum.lab.dariah.pl>), gdzie znajduje się bogaty zasób informacji historycznych, m.in. z *Polskiego słownika biograficznego* oraz *Atlasu historycznego Polski*. Repozytorium to zawiera także odniesienia do dużych zbiorów danych takich jak Wikidata, VIAF, PLWABN (osoby), PRNG, SIMC, IIP (miejsca). Wspomniane uzupełnienie dotyczą np. takich osób jak Andrzej Czarnkowski, Jakub Dziaduski, Paweł Głogowski¹⁰⁵, Łukasz Górka, Adam Konarski, Andrzej Patrycy Nidecki, Andrzej Przeclawski, Stanisław Słomowski, Stanisław Warszawicki. W przypadku Andrzeja Patrycego Nideckiego oprócz identyfikatora WikiHum podano także identyfikator Wikidata, którego brakowało w WikiHum. W przypadku Stanisława Warszawickiego podano tylko link do Wikidata. Wynika to z faktu, że podstawę danych o osobach w WikiHum stanowi *Polski słownik biograficzny*, który na razie został doprowadzony do litery T. Analogicznie do osób, odpowiednie odnośniki zostały dodane do miejsc: wsi, miast, parafii i dekanatów występujących w rejestrach. Brakuje natomiast w tej chwili danych referencyjnych dla kościołów pomocniczych,

¹⁰³ M.D. Wilkinson i in., *The FAIR Guiding Principles for Scientific Data Management and Stewardship*, „Scientific Data”, 3, 2016, s. 1–9.

¹⁰⁴ C. Pollin, *Digital Edition Publishing Cooperative for Historical Accounts and the Bookkeeping Ontology*, w: *Proceedings of the Doctoral Symposium on Research on Online Databases in History co-located with 3rd Data for History Workshop*, red. T. Riechert, F. Beretta, G. Bruseker, Leipzig 2019, s. 7–14.

¹⁰⁵ Przy analizie okazało się, że w Wikidata istnieją dwa rekordy odnoszące się do Pawła Głogowskiego (Q30902547, Q94931783). 24 IX 2024 wydano polecenie ich połączenia.

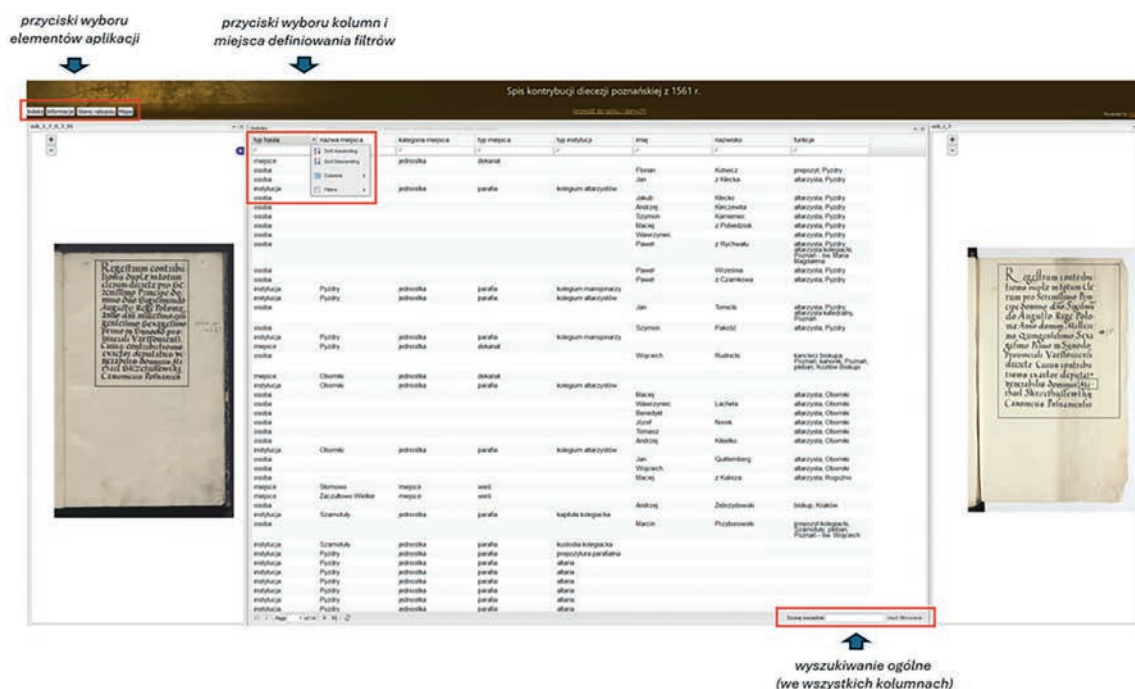
Il. 2. Widok początkowy edycji cyfrowej rejestrów kontrybucji diecezji poznańskiej z 1561 r.; <<https://geo-ecclesiae.kul.pl/apps/regestra-1561-tei>> [dostęp: 25.06.2025]

instytucji i beneficjów kościelnych. Stworzenie takich rejestrów staje się coraz pilniejszą potrzebą badawczą. W samej aplikacji (il. 2), po wpisaniu do pola ‘wprowadź zapytanie’ danych osób, miejsc lub instytucji (co należy potwierdzić klawiszem *Enter*), otrzymamy listę wystąpień w obu rękopisach, która umożliwia ich lokalizację w edycji i na skanach, a następnie przejście do rekordu w repozytorium *wiki.kul.pl*. Aplikacja umożliwia także swobodne dodawanie lub usuwanie paneli zawierających widok skanów bądź tekst edycji, co pozwala na pracę z samym tekstem, tekstem oraz skanami, w tym ze skanami jednego lub obu rękopisów.

Oprócz edycji pełnotekstowej przygotowano dwie aplikacje prezentujące dane badawcze, które powstały w trakcie prowadzonych prac. Pierwsza z nich opracowana została w środowisku *INDXR*, które służy do anotowania źródeł historycznych w Instytucie Historii PAN. Aplikacja ta nie zawiera pełnego tekstu źródła, ale prezentuje uporządkowane i zgromadzone w tabelach informacje omówione wcześniej w tekście i ujęte na schemacie (il. 1). Umożliwia ona przeglądanie, filtrowanie oraz wyszukiwanie danych zawartych w obu rejestrach, a także ich wizualizację na skanie. Po naciśnięciu wiersza w tabeli atrybutów aplikacja przekierowuje użytkownika do odpowiedniego miejsca w rękopisie, którego dotyczy wybrany wpis. Podobnie jak w przypadku aplikacji *TEI-Publisher*, użytkownik ma możliwość wyboru poszczególnych elementów aplikacji, w tym kolumn zawierających dane z obu rejestrów. Elementem wyróżniającym ten typ prezentacji jest mapa, która przedstawia dane przestrzenne na podkładzie map współczesnych i dawnych (dotyczy to haseł miejscowych oraz instytucjonalnych).

Druga z aplikacji prezentująca dane badawcze zgromadzone w trakcie przygotowania edycji wykorzystuje środowisko *nodegoat*, przeznaczone do prezentacji danych humanistycznych przechowywanych zarówno w modelach relacyjnych, jak też nierelacyjnych (<https://geo-ecclesiae.kul.pl/apps/regestra-1561-nodegoat>). Umożliwia ona intuicyjne i dość efektowne poruszanie się po zasobie powiązanych ze sobą danych o osobach, miejscach i instytucjach odnotowanych w obu rejestrach. Dodatkowo – podobnie jak w przypadku aplikacji *TEI-Publisher* – zawiera odnośniki do repozytorium *wiki.kul.pl*. Dane są prezentowane zarówno w postaci grafów, tabel, jak też map. Każdy z trzech utworzonych paneli dla osób, miejsc i instytucji umożliwia identyfikację obiektów powiązanych. Na załączonej rycinie (il. 4b) widać listę beneficjów zarejestrowanych przy kościele kolegiackim św. Mikołaja w Poznaniu.

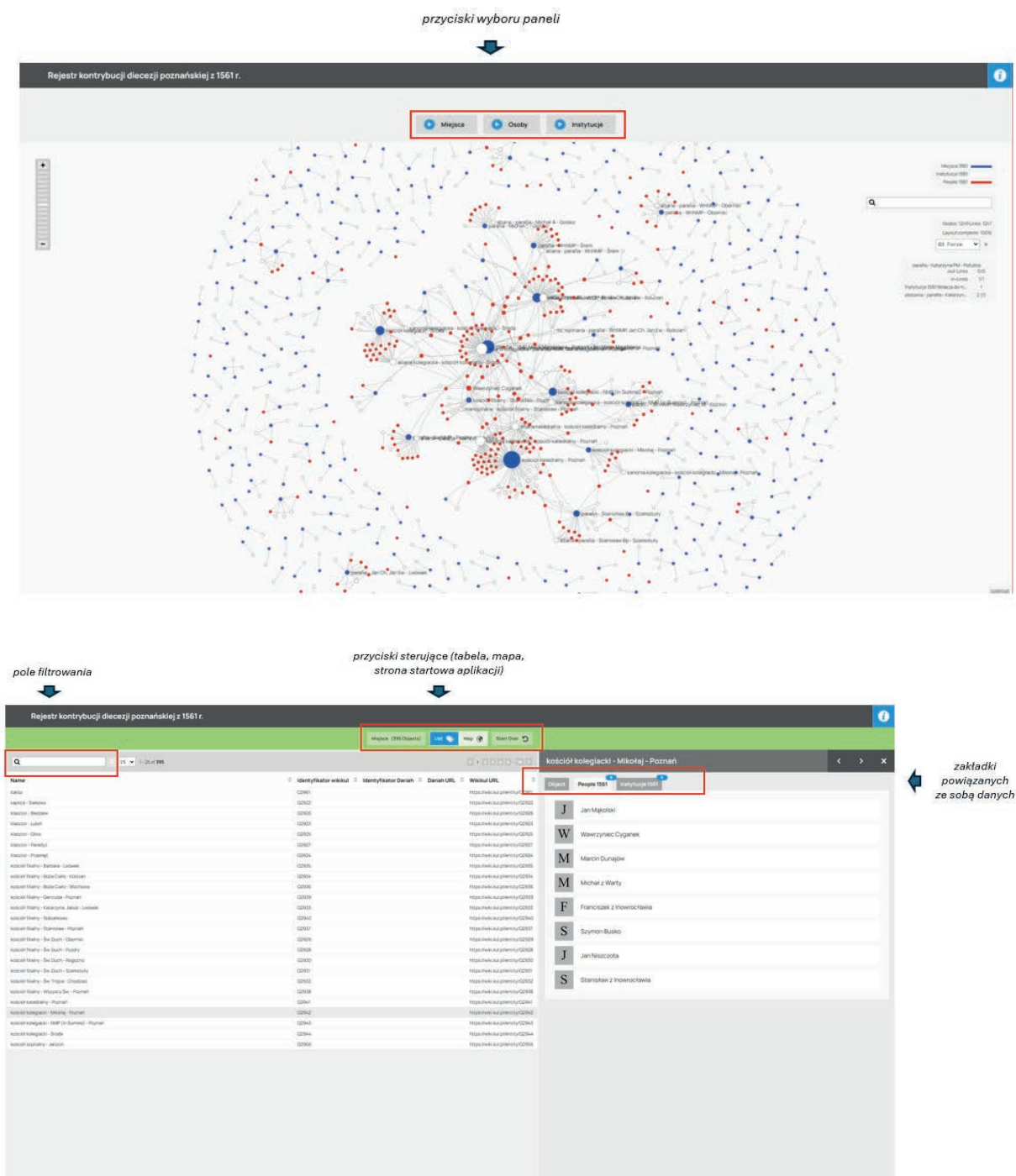
Na zakończenie chciałbym jeszcze raz wskazać na dwie – istotne według mnie – cechy edycji cyfrowej, których nie może zrealizować edycja tradycyjna (analogowa). Obie zostały zaprezentowane w sposób

Il. 3. Widok początkowy aplikacji INDXR prezentującej dane badawcze z rejestrów kontrybucji diecezji poznańskiej z 1561 r.; <<https://geo-ecclesiae.kul.pl/apps/regestra-1561-indxr>> [dostęp: 25.06.2025]

doświadczalny w prezentowanych aplikacjach. W edycji tradycyjnej nie można stworzyć dynamicznego i interaktywnego połączenia między jej poszczególnymi komponentami: obrazem źródła, tekstem oraz przekazem. Nie da się także stworzyć połączenia z innymi edycjami czy bazami danych referencyjnych. W przypadku opracowanych spisów kontrybucji to połączenie dotyczy także dwóch rękopisów oraz dodatkowo wizualizacji kartograficznej miejsc. Dzięki temu odbiorca edycji ma jednoczesny i łatwy dostęp do podstawy edycji, tekstu oraz aparatu naukowego, które są ze sobą zintegrowane i umożliwiają szybkie przeglądanie informacji (wyszukiwanie, filtrowanie i sortowanie), a w przypadku sytuacji wątpliwych i niejednoznacznych – weryfikację poprawności pracy edytora oraz jego ustaleń krytycznych. Warto podkreślić, że dane geograficzne prezentowane w obu aplikacjach nie zostały specjalnie opracowane, a jedynie połączone przez system identyfikatorów. Aplikacja w środowisku INDXR korzysta z danych przestrzennych zamieszczonych w repozytorium danych geograficzno-historycznych Atlas Fontium (<https://atlasfontium.pl/>) oraz z danych badawczych Ośrodka Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce KUL (<http://geo-ecclesiae.kul.pl/>), za to aplikacja w środowisku *nodegoat* reprezentuje punkty pozyskane przez zapytanie SPARQL z bazy wiedzy WikiHum (<https://wikihum.lab.dariah.pl>).

Drugą cechą, która wydaje się nawet istotniejsza, jest odmienna, poszerzona rola aparatu naukowego w edycji cyfrowej, zwłaszcza przypisów rzeczowych. Ze względu na równoległą publikację obrazu źródła oraz tekstu edycja cyfrowa zdejmuje z wydawcy obowiązek szczegółowej informacji o korekturach czy czasochłonnego opisywania różnych elementów wizualnych występujących w źródle. Ciężar edycji i pracy edytora przeniesiony jest w większym stopniu na krytykę przekazu źródłowego. Aparat krytyczny w edycji tradycyjnej służy głównie do weryfikacji poprawności informacji o osobach, miejscach, pojęciach i wydarzeniach występujących w wydawanym źródle. W przypadku edycji cyfrowej aparat krytyczny staje się częścią poszerzającego się z roku na rok swoistego ekosystemu informacji historycznych pochodzących z różnych przekazów źródłowych, które mogą być zestawiane, analizowane i porównywane ze sobą. Innymi słowy: w edycji tradycyjnej (analogowej) aparat naukowy (przypisy rzeczowe i indeksy) służy najczęściej opracowaniu jednego źródła, w edycji cyfrowej zaś ten sam aparat naukowy – o ile jest właściwie przygotowany – może zostać połączony z innymi edycjami za

Il. 4a i 4b. Widok początkowy oraz panel dla miejsc w aplikacji *nodegoat* prezentującej dane badawcze z rejestrów kontrybucji diecezji poznańskiej z 1561 r.; <<https://geo-ecclesiae.kul.pl/apps/regestra-1561-nodegoat>> [dostęp: 25.06.2025]

pośrednictwem baz referencyjnych oraz technologii *linked data*. Może to nadać nową dynamikę wydawaniu źródeł historycznych, gdyż środowisko naukowe jest zainteresowane zarówno samymi edycjami, jak też zasobem informacyjnym, który wydawane źródła przynoszą dla prowadzonych poszukiwań i analiz.

Edycje cyfrowe oraz dane zamieszczane w Internecie w otwartym dostępie w opisany wyżej lub podobny sposób stanowią naturalną zachętę do podejmowania analiz problemowych. Są one jednak w dużym stopniu uzależnione od kompetencji w zakresie stosowania narzędzi cyfrowych w historycznym

warsztacie badawczym. Analityczne wykorzystanie edycji cyfrowych i towarzyszącego im aparatu wyjaśniającego wymaga odpowiedniego przygotowania, które powinno być zapewniane w procesie kształcenia historycznego, np. przez zajęcia z podstaw języka zapytań SQL dla danych w postaci relacyjnej, języka zapytań SPARQL dla danych w formacie RDF, jak też z obsługi narzędzi opartych na sztucznej inteligencji. Zapytanie federacyjne oparte o SPARQL-endpoint skierowane do zasobu WikiHum oraz wiki.kul.pl pozwoliło szybko zidentyfikować różnice dotyczące parafii i ich przynależności dekanalnej między *Atlasem historycznym Polski* a opracowanymi rejestrami z 1561 r. Dobrym przykładem pracy z tego typu zasobami może być nagrodzony na XXI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich (Białystok 2024) poster autorstwa mgr. Dawida Kowalika (UwB) pt. *Nierówności majątkowe szlachty województw poznańskiego, podlaskiego i kaliskiego w drugiej połowie XVI w.*, stworzony na podstawie danych badawczych zamieszczonych na portalu Atlas Fontium (<https://atlasfontium.pl>). Z danych wektorowych tego samego zasobu korzystał także mgr Patryk Kuc (UJ), który przygotował poster *Sandomierz jako ośrodek handlu lokalnego i regionalnego w XVI wieku*. Warunkiem przydatności edycji cyfrowych w badaniach historycznych jest zarówno jakość opracowania, przejrzystość struktury danych i adekwatność narzędzi objaśniających, jak też odpowiednie przygotowanie użytkownika – obejmujące kompetencje merytoryczne i techniczne – pozwalające na ich świadome i krytyczne wykorzystanie w pracy badawczej.

Contribution register of the diocese of Poznań from 1561.

Source-based and editorial issues

Summary: The article discusses the tax registry of the Poznań diocese from 1561, focusing on source-based and editorial issues. The author examines the genesis and structure of clerical tax registers and the historical context related to synodal contributions. The analysis is based on two discovered manuscripts stored in the Central Archives of Historical Records in Warsaw. These manuscripts, although closely related, show slight differences in the recorded data, reflecting the different tax obligations and payments made by the clergy. The article critically presents these manuscripts and discusses the methodology behind their editorial process. A key focus is on comparing traditional and digital critical editions. The digitalisation process is crucial in the context of historical research, enabling easier access and interpretation of the source material. The digital scholarly edition presented here incorporates XML-TEI standards, enabling a more structured and accessible presentation of historical data and thereby expanding the possibilities for historical inquiry and analysis. Furthermore, the digital version is accompanied by a relational database that provides a detailed record of the taxable clergy and the payments they made. This digital edition also integrates tools for linking to external resources, improving the ability to research and analyse source material in new ways. By combining both traditional and digital methods, the article demonstrates how modern technology can enrich the study of historical documents, offering not only a preservation of the text but also new dimensions to critical and analytical work. Importantly, the text includes references to online applications and a data repository that were developed during the research process.

Nota o autorze: Bogumił Szady – dr hab., prof. KUL, dyrektor Ośrodka Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i zastępca kierownika Zakładu Atlasu Historycznego Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół historii społeczno-religijnej Europy Środkowo-Wschodniej, geografii i kartografii historycznej oraz metodyki wykorzystania narzędzi cyfrowych w humanistyce, zwłaszcza w zakresie ontologii dziedzinowych i modelowania danych historycznych.

Author: Bogumił Szady – PhD hab., associate professor; director of the Institute for the Historical Geography of the Church in Poland (John Paul II Catholic University of Lublin) and deputy head of the Department of Historical Atlas (Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences, Warsaw). His research focuses on the socio-religious history of East-Central Europe, historical geography and cartography, and the methodology of using digital tools in the humanities, especially domain ontologies and historical data modelling.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14
20-950 Lublin
e-mail: szady@kul.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

- Akta kapituł z wieku XVI wybrane*, t. 1 cz. 1: *Akta kapituł poznańskiej i wrocławskiej (1519–1578)*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1908
- Diariusz Sejmu Walnego Warszawskiego z roku 1556/7*, wyd. S. Bodniak, Kórnik 1939
- Dunin-Wąsowicz A., *Rejestr poboru od duchowieństwa archidiaconatu warszawskiego w 1561 r.*, „*Studia Warszawskie*”, 24, 1977, s. 103–132
- Liber beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510*, wyd. J. Nowacki, Poznań 1950
- Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1895
- Nowacki J., *Księga uposażenia diecezji poznańskiej z roku 1510*, Poznań 1950
- Uchańsciana seu Collectio documentorum illustrantium vitam et res gestas Jacobi Uchański archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis ac primi principis, + 1581*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1884–1895

Opracowania

- Bem P., *Dlaczego polskie edytorstwo naukowe nie istnieje*, „*Teksty Drugie*”, 2016, nr 1, s. 151–168
- Dudziak J., *Dziesięcina papieska w Polsce średniowiecznej. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1974
- Eide Ø., *Ontologies, Data Modeling, and TEI*, „*Journal of the Text Encoding Initiative*”, 8, 2014, s. 1–22
- Góralski W., *Synod prowincjonalny warszawski z 1561 r.*, „*Prawo Kanoniczne*”, 28, 1985, nr 3–4, s. 207–222
- Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*, Kraków 1925
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Warszawa 1953
- Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec i in., Poznań 2017
- Karbownik H., *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980
- Kłodziński A., *O Archiwum Skarbca Koronnego na Zamku Krakowskim*, „*Archiwum Komisji Historycznej*”, 1, 1923, s. 124–578
- O'Donnell D.P., *Back to the Future. What Digital Editors Can Learn from Print Editorial Practice*, „*Literary and Linguistic Computing*”, 24, 2009, nr 1, s. 113–125
- Pierazzo E., *A Rationale of Digital Documentary Editions*, „*Literary and Linguistic Computing*”, 26, 2011, nr 4, s. 463–477
- Pollin C., *Digital Edition Publishing Cooperative for Historical Accounts and the Bookkeeping Ontology*, w: *Proceedings of the Doctoral Symposium on Research on Online Databases in History co-located with 3rd Data for History Workshop*, red. T. Riechert, F. Beretta, G. Bruseker, Leipzig 2019, s. 7–14
- Rolińska J., *Jak tworzyć cyfrowe edycje źródeł historycznych? Kilka uwag do nowej instrukcji wydawniczej*, w: *Edytorstwo źródeł. Od instrukcji do edycji*, red. A. Perłakowski, Kraków 2022, s. 275–325
- Sahle P., *Digitale Editionsformen. Zum Umgang mit der Überlieferung unter den Bedingungen des Medienwandels*, cz. 2: *Befunde, Theorie und Methodik*, Norderstedt 2013
- Schmidt D., *Towards an Interoperable Digital Scholarly Edition*, „*Journal of the Text Encoding Initiative*”, 7, 2014, s. 1–20
- Schopper D., Wallnig T., Wang V., *“Don't Worry, We're also Doing a Book!” – A Hybrid Edition of the Correspondence of Bernhard and Hieronymus Pez OSB*, w: *Digitale Edition in Österreich Digital Scholarly Edition in Austria*, red. R. Bleier, H.W. Klug, Norderstedt 2023, s. 89–110
- Słoń M., *Pryncypia edytorstwa źródeł historycznych w dobie rewolucji cyfrowej*, *St. Źródł.*, 53, 2015, s. 155–161
- Słoń M., *Sine initio et sine fine. Edycja źródła jako proces zawsze otwarty*, w: *Editiones sine fine*, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 131–143
- Słoń M., Słomski M., *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec i in., Poznań 2017, s. 65–84
- Szulc T., *Skarbowość polska lat 1492–1587 w historiografii*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*”, 8, 2003, s. 19–30
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006
- Tandecki J., Kopiński K., *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014

Vogeler G., *The 'assertive edition'*, „International Journal of Digital Humanities”, 1, 2019, s. 309–322

Vogeler G., *The Content of Accounts and Registers in Their Digital Edition XML/TEI, Spreadsheets, and Semantic Web Technologies*, w: *Konzeptionelle Überlegungen zur Edition von Rechnungen und Amtsbüchern des späten Mittelalters*, red. J. Sarnowsky, N. Henkel, Göttingen 2016, s. 13–25

Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, St. Źródł., 1, 1957, s. 155–184